

Evaluatie Netwerkfase Living Labs Sport en Bewegen 2020

'Het belangrijkste resultaat is dat we in deze bijzondere tijden op een zeer creatieve manier stakeholders bij elkaar hebben gekregen om mee te willen denken over het vraagstuk. Er zijn behoeften in beeld gebracht aan de hand van vijf persona's. Er is een nieuw netwerk gecreëerd en er is meer inzicht in welke ontbrekende partners in het netwerk er zijn.' (Utrechtse Heuvelrug)

Figuur 1. Overzichtsplaat van de living labs sport en bewegen met daarin de belangrijkste kenmerken van een living lab, nl. 1) burgerparticipatie, 2) multi-stakeholder betrokkenheid, 3) real-life setting, 4) co-creatie en 5) multi-method benadering.

Verslag van de netwerkfase van de living labs sport en bewegen 2020

Marloes Stammen (ZonMw)

Mara van der Schaaf (de Haagse Hogeschool)

Iris Nijland (Sportinnovator)

Samenvatting

In 2020 werkten 15 gemeenten samen met hogescholen aan de oprichting van living labs sport en bewegen. De living labs hebben met behulp van een netwerksubsidie samen met netwerkpartners en burgers de gezamenlijke ambitie in kaart gebracht. Zo ontstond er voor de labs een krachtig netwerk rondom de lokale maatschappelijke uitdagingen op het gebied van sport en bewegen. Financiers van deze subsidie waren VWS en Topteam Sport en bedroeg maximaal 25.000 euro per gemeente.

Gezamenlijke ambitie

Het formuleren van zo'n gezamenlijke ambitie, het voortbouwen op bestaande netwerken en het uitbreiden al naar gelang het vraagarticulatieproces daarom vraagt zorgt voor een stevig samenwerkingsverband. Dit proces van netwerkvorming en samenwerking kan niet bestaan zonder vraagarticulatie. Door burgers te betrekken in de beginfasen vormen de labs zich rondom de behoeften van de burger. Inzichten ontstaan door lokale opgaven samen met de burger te analyseren en hen verantwoordelijkheid te geven in het vinden van oplossingen en om daadwerkelijk te innoveren. Het betrekken van de burger bij alle stappen in het proces en het aanpassen aan het tempo van de burger blijft een uitdaging. Het veld van sport en bewegen leent zich echter uitstekend voor deze living lab aanpak. Professionals werkzaam in dit domein zijn doeners en schuwen vernieuwing doorgaans niet. Zeker niet als blijkt dat door deze benadering extra betrokkenheid ontstaat, in het bijzonder bij kwetsbare groepen.

Veranderbereidheid

In de praktijk blijkt vaak dat de beste manier om complexe uitdagingen op te pakken domein overstijgend is. Ondanks de vaak afwachtende en risicomijdende houding van lokale overheden en professionals uit de aanpalende domeinen hebben ook zij vertrouwen gekregen in de living lab aanpak. Er is bereidheid (ontstaan) om een andere manier van denken door te voeren: inhoudelijk en als aanpak. Er kwam ruimte voor het tot stand komen van nieuw beleid of aanpassing van beleid en verbindingen tussen living labs en sportakkoorden. De waarde van netwerkvorming en vraagarticulatie is meer geïntegreerd in de sportakkoorden en ander gemeentelijk beleid. De netwerksubsidie heeft bovenstaande én het gezamenlijk leren tussen gemeenten en onderzoekers mogelijk gemaakt.

Uitdagingen COVID 19

Uiteraard waren er ook uitdagingen binnen de living labs. De uitbraak van de COVID-19 pandemie in het bijzonder bemoeilijkt het proces van burgerparticipatie en netwerkvorming. Echter, de living labs zijn ook 'constructen' waarbinnen de juiste mindset en tools beschikbaar zijn voor het omdenken van uitdagingen tot kansen en mogelijkheden. Living labs zijn wendbaar en adaptief en niet afhankelijk van een vastomlijnd framework waarbinnen ze opereren. De corona-maatregelen maakte het binnen alle labs complex om fysiek in grote aantallen bij elkaar te komen. Zowel in het proces van netwerkvorming als het proces van burgerparticipatie is dit van groot belang. Mede om die reden hebben alle labs 3 maanden extra tijd gekregen om de netwerkfase af te ronden. Een gemeente heeft mede als gevolg van de Corona-uitbraak vroeg in het proces besloten het lab te beëindigen..

Toekomst

De financiering in 2020 bood enkel de mogelijkheid om netwerken te versterken en een duidelijker beeld te krijgen van uitdagingen zoals die door de burger worden ervaren. Dit is nog niet voldoende om deze problemen ook op te lossen. Voor de ontwikkeling van nieuwe manieren van werken in de wijk, voor sportaanbod dat beter aansluit bij de behoefte, en een betere benutting van de publieke ruimte zijn innovatieve projecten de logische vervolgstap. Daartoe is zeker in de eerste periode nog financiering nodig voor zowel het projectleiderschap als budget voor het ontwikkelen van innovatieve oplossingen samen met de burger. De verwachting is dat wanneer een living lab voldoende meerwaarde heeft ten opzichte van bestaande aanpakken de labs zichzelf kunnen financieren.

Resultaten

In de netwerkfase welke in totaal 11 maanden duurde werden de volgende resultaten behaald:

- 3-jarig convenant tussen de negen partners en wetenschappelijk literatuuronderzoek Hydrotherapie (Rheden).
- Financiering verrijkte schooldag provincie Groningen (Oldambt).
- Innovatieve werkplaats Positieve Gezondheid in de provincie Drenthe (Emmen).
- Doorontwikkeling van een participatieplatform (Medemblik).
- Plek binnen het preventieplatform rondom gezonde leefstijl voor kinderen van 0 tot 12 jaar (Nijmegen).

- Het natuurbad Walburgen in Gendt als hotspot voor vernieuwende sport- en cultuuractiviteiten in de buitenlucht (Lingewaard).
- Structurele samenwerking in een vergroot netwerk van sport- en beweegaanbieders en partners uit het primair onderwijs (Oss).
- Uitwisseling tussen verenigingen rondom het onderwerp pedagogisch sportklimaat (Amersfoort).
- Een netwerk van bewoners die zich inzetten voor een beweegvriendelijke inrichting van de wijk (Groningen).
- Duurzame samenwerking tussen dorpsteams en buurtsportcoaches gerealiseerd (Utrechtse Heuvelrug).
- Het aanstellen van een beweeg- en sportanjager binnen een organisatie. Een collega en 'informele leider' die mensen aan zich kan binden en kan enthousiasmeren (Oude IJsselstreek).
- De doelgroep geeft aan behoefte te hebben aan multi-sport aanbod. Daarom wordt er in samenwerking met andere sportverenigingen werk gemaakt van dit aanbod op de leest van Voetlab (Haarlem).
- Toepassing van het Vitality model om meer inzicht in motivaties, drijfveren en communicatiestijlen te krijgen (Breda).
- GGZ- organisaties onderschrijven de waarde van bewegen vanuit het brede aspect van positieve psychologie en committeren zich aan de structurele inbedding ervan in programma's (Harderwijk).
- Bewoners hebben vertrouwen in hun eigen kunnen en nemen de regie. Ze bouwen zelf activiteiten uit met steun van de partners binnen het lab (Zeist).

De 15 samenwerkingsverbanden hebben in jaar 1 de weg vrijgemaakt om in jaar 2 te gaan ontwerpen en innoveren en is daarmee een beloftevol instrument gebleken. In deze evaluatie leest u meer over de opbrengsten, geleerde lessen en de te overwinnen uitdagingen van de labs in oprichting.

Inhoudsopgave

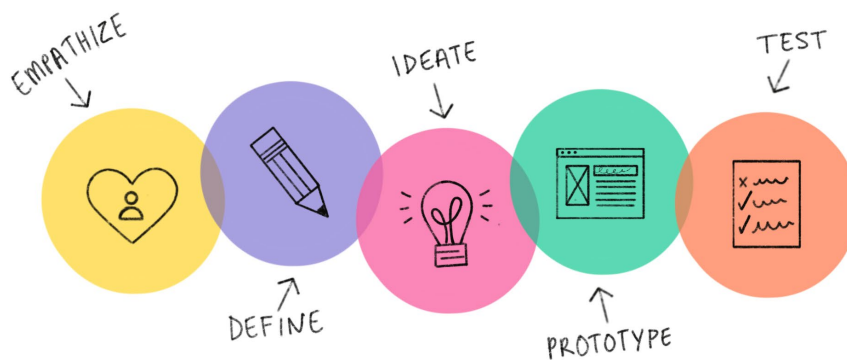
Samenvatting	2
Inhoudsopgave	4
Aanleiding	5
Living Labs – de theorie	6
Best practices en uitdagingen in 15 Living Labs Sport en Bewegen	7
Ad 1. Netwerkvorming en samenwerking	7
Ad 2. Vraagarticulatie en burgerparticipatie	11
Ervaringen uit het leernetwerk	14
Ad a. Leernetwerk (Community of Practice)	14
Ad b. Lab-regisseur	15
Conclusie	17
Bijlage 1 – Living labs in beeld	18
Amersfoort - Positief Pedagogisch Sportklimaat in Amersfoort	18
Breda – Bewoner als spelbepaler in sport, bewegen en gezondheid	19
Emmen - M&Gezond	20
Groningen - Beweegvriendelijk Vinkhuizen	21
Haarlem- Voetlab living lab Haarlem	22
Harderwijk - Waarde van bewegen	23
Lingewaard - 3 x 3 Lingewaard	24
Medemblik - De Medemblikse sportomgeving als Gallisch dorp	25
Nijmegen - Samen voor een sportieve start	26
Oldambt - Kansen voor een nieuwe generatie (inmiddels Tijd voor Toekomst)	27
Oss - Living lab sport & bewegen Oss	28
Oude IJsselstreek - D'ran samen voor vitale werknemers	29
Rheden - Living Lab Hydrotherapy	30
Utrechtse Heuvelrug - Zeven dorpskernen. Eén duwtje in de (Utrechtse Heuvel)rug met sport en bewegen	31
Zeist - Vooruit met winst door sport in Vollenhove	32
Bijlage 2 – Tools voor burgerparticipatie	33
Bijlage 3 – Overzicht labs	35

Aanleiding

In 2020 ontvingen 15 gemeenten subsidie om samenwerkingsverbanden te onderzoeken en te stimuleren die kunnen leiden tot zgn. Living labs Sport en Beweging. Dit in het verlengde van de door VWS ingezette koers om de G5 (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Den Haag en Eindhoven) in het kader van implementatie van het Nationaal Sportakkoord te financieren voor het opzetten van living labs. VWS streeft met deze benadering naar open innovatie ecosystemen waarin samen met gebruikers oplossingen worden ontwikkeld voor urgente maatschappelijke uitdagingen. Onderzoeks- en innovatie-activiteiten vinden daarbij plaats in wijken en gemeenschappen, waarin de burger centraal staat. In deze 'living labs' werken verschillende partijen, waaronder overheden, het bedrijfsleven, de burger en de kennisinstelling samen aan een gemeenschappelijk doel.

Design Thinking

De door ZonMw gefinancierde gemeenten ontvingen een netwerksubsidie waarmee samenwerkingsverbanden werden gefinancierd met als doel te onderzoeken welke kansen er lagen en of er voldoende draagvlak bestond voor de start van een living lab op lokaal of regionaal niveau. Uiteindelijk dienen de living labs te leiden tot duurzame samenwerkingsverbanden waarbinnen op innovatieve wijze maatschappelijke uitdagingen op het gebied van sport en bewegen in gezamenlijkheid worden opgepakt. Design Thinking of human centered design is een beproefde methode om tot innovatieve oplossingen te komen die een antwoord bieden op de uitdaging waarvoor de doelgroep zich gesteld ziet. De labs werden aangemoedigd deze methode te gebruiken bij het onderzoeken van de lokale behoefte en het uitwerken van mogelijke oplossingsrichtingen.

Bron: <https://www.theargonauts.be/toepassen-van-design-thinking/>

Vervolgsubsidie

Om de living labs lokaal te verankeren heeft ZonMw in opdracht van VWS en Topteam Sport in het najaar van 2020 een vervolgsubsidie opengesteld voor de living labs die in 2020 reeds werden gefinancierd. De ervaringen uit de netwerkrunde leveren waardevolle inzichten op in de mogelijkheden die living labs bieden voor het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen op sport en bewegingsgebied. In dit verslag leest u daarover meer.

Living Labs – de theorie

Living labs beschrijven een methode maar ook een omgeving om innovatie te versnellen. Deze omgeving betreft een 'real-life setting' waar overheid, bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke partners samen met de burger werken aan het oplossen van urgente maatschappelijke problemen. Het proces van co-creatie met de gebruiker staat in een living lab centraal.

Bron: ENoLL

Living labs hebben als doel om met alle betrokken stakeholders toe te werken naar creatieve en innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. In deze werkwijze is een grote rol weggelegd voor de eindgebruiker, bijvoorbeeld de burger, de leerling, de cliënt of patiënt. Samen met andere relevante partijen wordt middels co-creatie oplossingen bedacht, ontwikkeld en getest. Gedurende alle stappen in het proces is de eindgebruiker nauw betrokken.

Experimenteren

Kenmerkend voor living labs is dat er ruimte wordt geboden voor experimenten en dat er sprake is van een iteratief proces waarbij constant wordt gecontroleerd of het doel van het living lab en de gekozen oplossingsrichting nog bij elkaar aansluiten of dat deze moeten worden bijgesteld. Wanneer er door alle betrokken stakeholders voldoende urgentie wordt gevoeld om een maatschappelijke uitdaging aan te gaan, is de kans op een duurzame samenwerking binnen een living lab het grootst. Idealiter is een living lab een vehikel om sneller tot innovaties te komen doordat de juiste partijen in gezamenlijkheid opereren, waarbij de veelheid aan kennis en ervaring voor een vliegwieleffect zorgen. In een living lab ben je behalve een vertegenwoordiger van een organisatie ook vooral een onderdeel van het living lab. Op termijn kan dit een nieuwe identiteit betekenen.

Cross-sectorale samenwerking

Bij het betrekken van stakeholders is het interessant om ook cross-sectoraal samen te werken, aangezien maatschappelijke vraagstukken zich meestal niet beperken tot één sector. In het bijzonder complexe en dynamische vraagstukken welke zich niet beperken tot domeinen. In het geval van sport en bewegen kan o.a. gedacht worden aan samenwerking met de sectoren onderwijs, zorg/gezondheid, ruimtelijke ordening etc. In het bijzonder op gemeentelijk niveau is het interessant om deze samenwerking te onderzoeken.

De vier logische fasen van een living lab zijn 1) identificeren van behoeften (vraagarticulatie) 2) generen van ideeën, 3) ontwikkelen van concepten en 4) creëren en valideren. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze stappen in het proces zichzelf ook kunnen herhalen.

De belangrijke uitgangspunten bij een living lab zijn:

1. Open: het betreft een open systeem waaraan iedereen kan bijdragen. Betrek de juiste stakeholders met verschillende perspectieven, kennis en competenties.
2. Continuïteit: er is geen sprake van een project maar stakeholders geven long term commitment om uitdagingen in gezamenlijkheid te tackelen.
3. Versterken van burgers: de eindgebruiker is in alle fasen betrokken en is de belangrijkste 'opdrachtgever'. Het is mogelijk voor de gebruiker om deze rol te pakken (enable and engage!).
4. Realisme: werk samen met echte gebruikers en een real life setting, geen lab
5. Wendbaarheid: er is ruimte voor creativiteit, stuur bij wanneer er zich nieuwe ideeën aandienen of wanneer behoeften van eindgebruikers wijzigen.

Best practices en uitdagingen in 15 Living Labs Sport en Bewegen

In de netwerkfase van de living labs sport en bewegen lag de nadruk op de volgende onderdelen:

1. Netwerkvorming en samenwerking
2. Vraagarticulatie en burgerparticipatie

In dit hoofdstuk leest u over de belangrijkste bevindingen.

Ad 1. Netwerkvorming en samenwerking

“Het geduldig opbouwen van contacten én een enthousiasmerend projectleiderschap vanuit de gemeente leidt er ook toe dat de partners (formeel en informeel) graag relaties met elkaar opzoeken en aangaan.” (Zeist)

Living labs hebben bestaansrecht wanneer verschillende stakeholders ervaren dat zij in samen beter oplossingen kunnen ontwikkelen voor vraagstukken die leven in de maatschappij. Door een gezamenlijke ambitie te formuleren en kennis, ervaring, middelen en netwerken te koppelen kan er met vereende kracht worden geïnnoveerd. Het gaat hier in de eerste plaats om partijen die reeds werkzaam zijn rondom een maatschappelijke uitdaging en die vanuit die verantwoordelijkheid een plek in het living lab innemen. Wanneer er een eenduidige ambitie geformuleerd wordt en er voldoende urgentie wordt gevoeld door de samenwerkingspartners kan een living lab een belangrijke bijdrage leveren aan het oplossen van problemen, ook over langere tijd.

Netwerkpartners

De living labs Sport en Bewegen kennen een grote verscheidenheid aan netwerkpartners. Naast gemeenten en hogescholen is een grote vertegenwoordiging van sportverenigingen, accommodaties, en commerciële sportaanbieders rondom het vraagstuk betrokken. Deze samenwerkingsverbanden zijn ook uitgebreid en versterkt met organisaties uit de zorg, welzijn en onderwijs. Te denken valt aan wijkteams, jeugdzorg, ggz-instellingen, kinderopvangorganisaties, basisscholen, fysiotherapeuten etc. De samenwerkingsverbanden organiseerden zich rondom centrale thema's en gemeenschappelijke belangen die gedurende de netwerkfase op basis van input van de stakeholders én burgers verder werden gespecificeerd. Het betreft hier onderwerpen als het vergroten van sportparticipatie, een pedagogisch sportklimaat, sociale cohesie en verbeterde leefstijl. Met het beschikbaar stellen van budget voor het versterken van het netwerk en het in kaart brengen van de missie van het living lab werd er geïnvesteerd in het versterken van de onderlinge relaties. Bestaande samenwerkingen werden nieuw leven ingeblazen en verdiept. Met nieuwe partners werden eerste contacten gelegd om te onderzoeken of en hoe zij konden bijdragen aan het oplossen van het probleem. Door het accent te leggen op de netwerkvorming ontstond er ruimte om inzicht te krijgen in bestaande initiatieven, staand beleid en werden ook de lacunes zichtbaar. Met het met elkaar verbinden van bestaande initiatieven en projecten ontstond er in de labs een stevige basis voor duurzame samenwerking.

Waar de meeste labs kozen voor de lokale aanpak binnen de gemeente was er een lab met een regionale focus. Als krimpregio startte de gemeente Oude IJsselstreek in de Achterhoek met een living lab om vitaliteitsprogramma's op de werkvloer te verbeteren. Zij deden dat door aan te haken bij een regionale ambitie op bestaande akkoorden. Ze slaagden erin verbinding te realiseren op een bestaand platform en diverse partners aan te haken op het onderwerp.

Corona

De invloed van COVID-19 op de netwerkvorming is door de verschillende labs wisselend ervaren. De meeste labs hebben ervoor gekozen om in de eerste periode extra desk research te doen. Ook waren tijdens de lockdown in het voorjaar zorgpartners overbelast. Zij moesten vanwege de precare situatie in zorginstellingen hun prioriteiten elders leggen. Organisaties in het sport en beweegdomein zochten nieuwe manieren om hun eigen werkzaamheden uit te voeren, wat ook gold voor onderzoekers die ook als docent actief zijn en moesten switchen naar online onderwijs. Als gevolg hiervan waren noodzakelijke labpartners wisselend beschikbaar. Sommige organisaties hadden als gevolg van het wegvallen van sportactiviteiten juist meer tijd beschikbaar om bij te dragen, andere sport- en beweegorganisaties worstelden met onzekerheid over de toekomst van de vereniging wat een negatieve invloed had op hun betrokkenheid bij het lab.

Living labs floreren bij persoonlijk contact en interactie. Het wegvallen van dit persoonlijke contact als gevolg van de COVID-19 uitbraak was dan ook een groot gemis. Het Living Lab Breda kaartte aan dat duurzame betrokkenheid realiseren op afstand veel tijd en aandacht vergt. Fysieke bijeenkomsten en interactie zorgen voor meer onderling begrip en meer nuance in hetgeen besproken wordt. Op de momenten dat het mogelijk was om fysiek bij elkaar te komen leverde dat dan ook direct een tempoversnelling op in de analyse en in het pakken van kansen, aldus het living lab in Zeist.

Maar living labs staan ook voor het experiment, en daar bleek de corona-uitbraak op alle manieren in te voorzien. Over het algemeen kan gesteld worden dat de mate waarin de labs geraakt werden door de corona-maatregelen verband hield met het aanpassingsvermogen en de creativiteit van het projectteam, de (digitale) mogelijkheden voor samenwerking met partners waarover zij reeds beschikten en de doelgroep en de real-life setting waarin zij opereerden.

Samenwerking tussen gemeenten en hogescholen

Gemeenten en maatschappelijke organisaties hebben de meerwaarde van het betrekken van onderzoekers en studenten bij lokale uitdagingen ontdekt. In het bijzonder de neutrale rol van de betrokken onderzoekers is van belang geweest bij het vormen van het netwerk. Als neutrale gesprekspartner kon de aandacht uitgaan naar het samenbrengen van ambities en doelstellingen en hen aanspreken op hun individuele kracht en kennis. Ook de rol van de hogeschool als onafhankelijke adviseur werd genoemd als waardevol in de evaluatie. Het was makkelijker om advies aan te nemen van een partij die zich op enige afstand bevindt dan van bijvoorbeeld een gemeente waar een subsidierelatie mee bestaat. Met behulp van de aanwezige onderzoekservaring in het living lab ontstonden er snel alternatieve werkvormen voor uitdagingen binnen het living lab, al dan niet als gevolg van corona.

De onderzoekers zijn vaak met een concrete opdracht vanuit de gemeente aan het werk gegaan en hebben de vrijheid gekregen om de gekozen methode in praktijk te brengen. De gemeente speelde daarbij een faciliterende rol, bijvoorbeeld in het leggen van contacten met relevante partijen in de wijk. Dat waren uiteraard de bewoners zelf, maar ook bewonersorganisaties, wijkteam en sportverenigingen.

Studenteninzet

Behalve de actieve betrokkenheid van burgers bij het vorm geven van het living lab droeg ook de samenwerking met hogescholen hieraan bij. Niet alleen de inzet en kennis van de onderzoekers had een positief effect op ontwikkeling van het living lab, ook de inzet van studenten leverde nieuwe inzichten op. Naast hun enthousiasme, onbevagenheid en gedrevenheid zijn studenten vaak goed getraind in interviewtechnieken en verhouden ze zich vaak anders tot de doelgroep dan de meer senior onderzoekers. Het is voor studenten vaak makkelijker om contact te maken met de doelgroep van het living lab. Denk hierbij onder andere aan jeugdleden van sportverenigingen en leerlingen van basisscholen.

Daarnaast vormden studenten onderling ook vaak een netwerk waarbinnen inzichten en onderzoeksresultaten gekoppeld en gedeeld werden. Door de capaciteit van het projectmanagement op deze manier uit te breiden is er veel ruimte voor persoonlijke aandacht richting stakeholders én de doelgroep. Een uitdaging is wel dat de studenteninzet vaak parallel moet lopen met de curricula van onderwijsinstellingen en hun inzet alleen op gezette tijden aan te wenden is. In een aantal labs heeft de samenwerking tussen hbo en mbo gestalte gekregen. Ook dit werd door alle partijen als zeer positief ervaren.

Domein-overstijgend werken

“Hoe verschillende organisaties gezamenlijk aan een vraagstuk binnen de gemeente kunnen werken en hoe het onderwijs dit kan versterken door integraal te werken met andere sectoren. Het thema positieve gezondheid leent zich hier uitstekend voor, net zoals de samenwerking tussen studenten van verschillende onderwijsniveaus en studierichtingen. Hier zit ook meteen de grootste uitdaging, nl. het afstemmen van uitvoeringsplannen binnen verschillende sectoren en diensten.” (Emmen)

Door veel labs werd de nadruk gelegd op integraal werken. Niet alleen tussen domeinen, maar ook binnen het onderwijs. In een aantal labs werden studenten uit verschillende studierichtingen gekoppeld. Deze integrale benadering leverde veel nieuwe inzichten en kennis op. Zo werkten in het living lab Emmen studenten van de studierichtingen sport en bewegen, voeding en diëtik, healthy ageing, welzijn en zorg samen aan het thema ‘positieve gezondheid’. Hier vond veel kruisbestuiving plaats en het netwerk dat hierdoor ontstond bood een goede basis om van elkaar te leren. Niet in de

laatste plaats omdat deze studenten elkaar ook in hun professionele loopbaan straks in het veld gaan ontmoeten. Het binnen het lab ontdekken welke kennis en competenties er in het veld beschikbaar zijn is heel waardevol.

Sportakkoord

In de meeste gemeenten vond er een natuurlijke koppeling plaats tussen het sportakkoord en het living lab. Bijeenkomsten rondom het sportakkoord werden aangegrepen om netwerk rondom het lab te versterken en lessen geleerd in de living labs sijpelden terug naar de sportakkoorden. Veel thema's uit de living labs komen 1-op-1 overeen met onderwerpen in de akkoorden.

Het experimenteren met een nieuw aanpak sluit in een aantal gemeenten goed aan bij de ingeslagen weg en bij de wijze waarop zij willen programmeren, bijvoorbeeld nadrukkelijker in samenwerking met een 'community' (Haarlem). Ook zien we dat sommige gemeenten elementen uit de living lab aanpak inzetten door meer in fasen te denken i.p.v. vastgestelde einddoelen. Pas na afronding van een fase wordt de volgende stap bepaald. Ook het draagvlak voor activiteiten door meer dan 1 partij wordt als aanpak ingezet om een grotere impact te realiseren.

Living labs zorgen voor een nieuwe dynamiek in en rondom het sportakkoord. Naast integratie en koppeling met de sportakkoorden vonden de meeste gemeenten de aansluiting bij het preventieakkoord. De nieuwe manier van werken kon daardoor vaak breed worden geïmplementeerd.

Belangrijke lessen:

- Formuleer een gezamenlijke ambitie en blijf die controleren gedurende het proces. Ondanks dat iedere netwerkpartner zijn eigen redenen heeft om deel te nemen is er ook een heel sterk gemeenschappelijk doel, een duidelijke win-win voor alle betrokken partijen.
- Zorg dat de belangrijkste partners bij aanvang betrokken zijn, in ieder geval een representatie van de doelgroep. Uit hun betrokkenheid blijkt urgentie en geeft toegang tot de doelgroep.
- Versterk het netwerk met nieuwe partners als het proces daartoe aanleiding geeft.
- Neem afscheid van partners die niet langer van cruciaal belang zijn voor het oplossen van de uitdaging van het living lab.
- Zorg voor gedeeld eigenaarschap binnen het living lab. Het lab is van iedereen. Denk daarom na over wie de afzender is wanneer er wordt gecommuniceerd. Is er een strategische partner die dit het beste voor zijn rekening kan nemen of communiceer je vanuit het living lab?
- Voortbouwen op bestaande netwerken en initiatieven --> toegang tot doelgroepen en kennis.
- Verzamel best practices en borduur daar op voort i.p.v. het wiel opnieuw uitvinden. Het samenbrengen van alle aanwezige kennis en initiatieven leidt al tot winst. Wees niet het zoveelste initiatief maar sluit aan of borduur voort op dat wat er al is.
- Gemeenschappelijke en herkenbare taal ontwikkelen, zowel vanuit het perspectief van stakeholders als vanuit het perspectief van de doelgroep.
- Netwerkvorming en bestendinging vergt tijd en aandacht en omstandigheden moeten gunstig zijn.
- Neem voldoende tijd om partijen te benaderen, 'mee te nemen' en verwachtingen te managen. Hetzelfde geldt voor het voorbereiden, organiseren en uitvoeren van gesprekken met de doelgroep.
- Inventariseer de bereidheid van alle betrokkenen om tijd te investeren en schep samen duidelijkheid over een ieders rol en de te verwachte tijdsinvestering vroeg in het proces.
- Zorg voor commitment op elk niveau van de organisatie.
- De juiste mindset? Nieuwsgierigheid naar het nieuwe en onbekende! Vooral werkveldprofessionals ervaren het proces van design thinking in een living lab en het bottom up proces waaraan zij kunnen bijdragen als heel waardevol en voldoening gevend. 'Design thinking is niet efficiënt, wel effectief!'
- Design thinking zorgt voor betrokkenheid bij partners en bevordert de individuele inbreng.
- Het belang van korte lijnen bij een iteratief proces. Wees niet bang om stappen terug te zetten.
- Blijf in het begin weg bij de oplossing. Ga pas als het probleem helder is en vanuit alle kanten belicht is en de burger zich committeert aan het meedenken over een oplossing hiervoor ontwerpen.
- Faciliteren van kennisdeling en samenwerking tussen organisaties is noodzakelijk om tot blijvende verandering te komen.
Benader partijen die al actief zijn in de wijk en laat hen een start maken met vraaggericht werken. Zij weten elkaar makkelijker te vinden.
Een gemeenteambtenaar belast met 'inwonerinitiatieven'.

Uitdagingen:

- Onderbrekingen als gevolg van corona-maatregelen zorgden voor tijdsdruk. Denk o.a aan de samenwerking met scholen en sportverenigingen.
- Complexe, domein-overstijgende en dynamische vraagstukken zijn vaak al jaren middelpunt van onderzoek en beleidsontwikkeling. Dit heeft tot gevolg dat veel stakeholders én burgers al overbevraagd zijn hierover. Dit kan participatie in de weg staan bij een nieuw initiatief zoals een living lab. Zeker als voortbestaan van een initiatief onzeker is kan het voor burgers en netwerkpartners teveel zijn.
- Deelname aan het living lab zou niet extra tijd moeten kosten maar zou andere werkzaamheden moeten vervangen ervan uitgaande dat de doelstellingen (gedeeltelijk) overeenkomen met doelstellingen van de organisaties betrokken bij het lab.
- Alle aanwezige expertise goed gebruiken.

Ad 2. Vraagarticulatie en burgerparticipatie

Gemeente: "Waarom maken bewoners geen gebruik van deze mooie beweefaciliteiten?"

Bewoners: "Waarom is dit ooit hier geplaatst?" (Groningen).

Om beter te begrijpen tegen welke problemen burgers aanlopen, waarom aanbod niet voorziet in een behoefte en achter de tekentafel ontworpen oplossingen niet tot het gewenste resultaat leiden is het van belang om in gesprek te raken en te blijven met de burger. Hij of zij ervaart de probleemsituatie namelijk iedere dag en is daarmee een waardevolle ervaringsdeskundige om rekening mee te houden. Het betrekken van zo'n ervaringsdeskundige dient te gebeuren op een manier waarbij er oprechte belangstelling is voor de kennis en ervaringen. Door de burger te betrekken bij innovatietrajecten voelt de burger dat hij of zij niet alleen een stem heeft maar ook invloed op de uitkomsten. Door samen met de burger het probleem te verkennen en de burger te betrekken bij het ontwerpen van oplossingen sluiten deze veel beter aan bij de behoeften. De kans dat innovaties daadwerkelijk bijdragen aan het oplossen van problemen wordt daarmee vergroot.

Burgerparticipatie

De living labs hebben op verschillende manieren vormgegeven aan het proces van vraagarticulatie of beter gezegd, burgerparticipatie. Door de labs zijn er verschillende methoden ingezet om in gesprek te komen met de burger. Design Thinking werd daarin als mogelijke methode aangewezen omdat deze methode bij uitstek geschikt is voor het oplossen van complexe problemen waarbij de burger een centrale rol inneemt bij het definiëren van behoeften en het ontwerpen van oplossingen.

Echter, de uitbraak van de COVID-19 pandemie zorgde ervoor dat het betrekken van de burger niet altijd volgens het oorspronkelijke plan kon gebeuren. Waar bij burgerparticipatie juist de fysieke ontmoeting belangrijk is werd dat in 2020 vrijwel onmogelijk door corona-maatregelen, en als een gevolg daarvan door de individuele afwegingen van burgers om al dan niet fysiek te participeren in een dergelijk traject. Bijeenkomsten met grote groepen mensen waren niet langer mogelijk waardoor de interactie met stakeholders en met en tussen burgers werd bemoeilijkt of niet tot stand kon komen. Er is daarom bovenal veel individuele input opgehaald, al zijn er ook labs geweest die sessies hebben georganiseerd waarbij er duiding werd gegeven aan hetgeen was opgehaald. Ook waren er labs die huisbezoeken aflegden, met bewoners 1-op-1 zijn gaan wandelen door de wijk (Groningen), of deur-aan-deur informatie hebben opgehaald. Dit gebeurde uiteraard met inachtnaam van de maatregelen zoals deze waren ten tijde van het vraagarticulatieproces.

Iteratief co-creatie proces

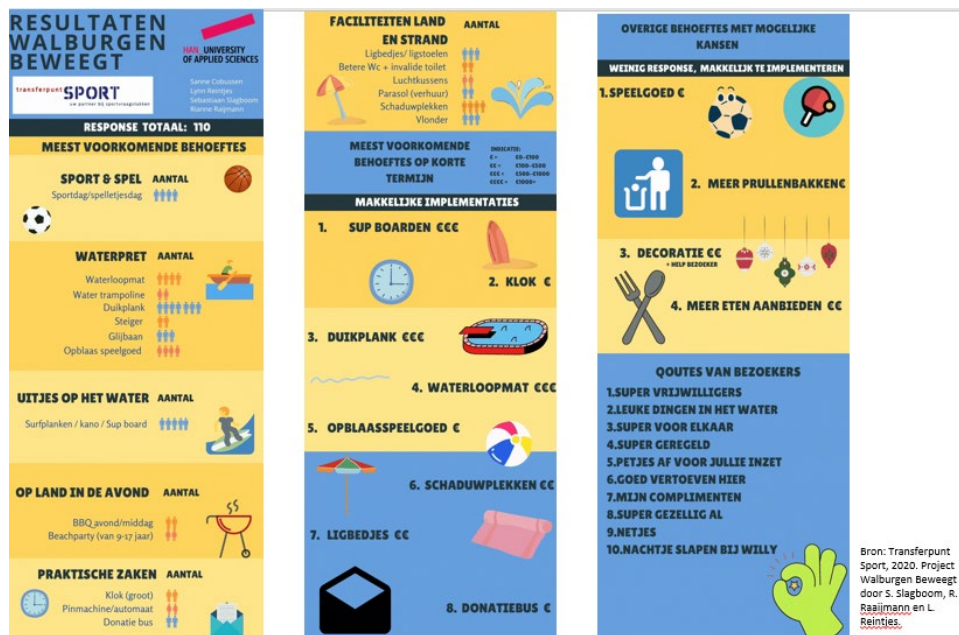
Het feit dat living labs gekenmerkt worden door een veelal iteratief proces en een vastomlijnd plan die filosofie niet ondersteunt maakte dat de labs hun activiteiten in zeer korte tijd wisten aan te passen. Mede dankzij de creativiteit van projectleiders en onderzoekers en de aanwezigheid van digitale tools kon dit proces ook vorm krijgen online, waarbij dient te worden opgemerkt dat dit niet voor alle doelgroepen even succesvol is. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het bereiken van ouderen die niet of minder digitaal vaardig zijn, of huishoudens waar ICT-middelen beperkt of niet beschikbaar zijn. Andere beperking van online consultaties waren de moeilijkheid die werd ervaren om goed door te kunnen vragen en discussie te faciliteren, mede doordat de dynamiek in online sessies complexer te duiden is dan bij fysieke bijeenkomsten en er hier moeilijker op ingespeeld kan worden. Een aantal labs deed ervaring op met tools als miro en mural. Deze digitale werkomgevingen kunnen fungeren als o.a. whiteboard. In de praktijk resulteerde dit vaak tot veel input, en belangrijker nog, input van alle deelnemers in plaats van alleen de personen die het meest nadrukkelijk aanwezig zijn.

Corona bemoeilijkte ook de toevallige ontmoetingen van projectleiders en onderzoekers met de doelgroep. Sport- en beweegactiviteiten werden stilgelegd waardoor het moeilijker werd om bepaalde doelgroepen te bereiken. In de praktijk bleek het goed mogelijk om in contact te komen met het netwerk afkomstig van de betrokken partners, wat als heel waardevol en sterk element van de living labs werd ervaren. Wanneer er sprake is van een dergelijk sterk netwerk leidt dit ook tot een scala aan mogelijkheden om burgers op verschillende momenten vanuit verschillende invalshoeken te benaderen. Zo werden burgers in Emmen niet alleen door studenten bevroegd in de supermarkt over positieve gezondheid, maar ook door buurtsportcoaches in de wijk. Daarnaast werden inwoners deur-aan-deur geïnterviewd. De combinatie van deze aanpakken zorgt voor een veelheid aan input van bewoners uit een wijk. Afhankelijk van het doel van de bijeenkomsten bleek het ook mogelijk om fysiek bij elkaar te komen. Zo organiseerde een van de living labs een 'walk through' bijeenkomst. Op

deze manier vond er wel uitwisseling plaats face-to-face zonder dat er een risicovolle situatie ontstond met veel mensen in één ruimte op hetzelfde moment (Oldambt).

Des te moeilijker was het om in contact te komen met personen die minder zichtbaar of actief zijn, maar wiens geluid, mening of suggesties minstens zo waardevol en mogelijk zelfs meer inzicht kunnen geven dan die van de usual suspects. Met het uitzetten van enquêtes en het beschikbaar stellen van inspiratieboeken bij de lokale middenstand, het wijkcentrum en bij de fysiotherapeut kwamen ook deze mensen in beeld.

Corona bood ook kansen. Zo leidde de crisis tot een versnelling bij het breed openstellen van natuurbad Walburgen in Gendt voor sport- en cultuuractiviteiten in de buitenlucht in een periode waarin veel activiteiten binnen niet mogelijk waren. Tijdens het creëren van nieuw aanbod in Gendt dienden zich telkens nieuwe mogelijkheden, ideeën en initiatieven aan (Lingewaard). Dit was mogelijk niet gebeurd zonder corona.

Belangrijke lessen:

- Betrek burgers vanaf het begin. Deze interactie levert de meeste en hele waardevolle informatie op. Door in de netwerkfase goed te luisteren naar bewoners, patiënten en sportbeoefenaars kan de juiste doelstelling voor een volgende fase ontwikkeld worden.
- Wees je bewust van je eigen referentiekaders, maatschappelijke positie en rol van waaruit je burgers benadert. Hoe kom je over? En hoe kom je binnen? Kan een informele leider uit de doelgroep waarmee je werkt je helpen en deuren openen die anders gesloten blijven.
- Mobiliseer mensen met een sleutelrol vroeg in het proces, zowel formele als informele leiders
- Ken de context en je doelgroep.
- Wees zichtbaar en toon je inzet. Dit is belangrijk om het vertrouwen te winnen van de doelgroep. Werkveldprofessionals, onderzoekers, studenten en docenten in Emmen werkten vanuit het buurthuis midden in de wijk dat door veel bewoners wordt bezocht.
- Wees geen passant maar toon blijvend commitment aan de maatschappelijke uitgave in de omgeving waar het living lab actief is.
- Streef gelijkwaardigheid na bijvoorbeeld door (een afvaardiging van) de doelgroep ook aan het netwerk toe te voegen. Je maakt de doelgroep op deze manier tot een stakeholder. In plaats van dat er over hen gesproken wordt, wordt er in de living labs met hen gesproken. Hun mening doet ertoe en ze herkennen hun input in vervolgacties (Harderwijk).
- Corona zorgde voor extra snelheid in het handelen van de gemeente gelet het belang van een gezonde leefstijl.
- Het betrekken van burgers beperkt zich niet tot de burgers die zich roeren in discussies. Het gaat om mensen wiens stem ongehoord vaak blijft en ouders van leerlingen en omwonenden van bijv. een sportaccommodatie die gevolgen van nieuwe activiteiten ervaren.
- 'Eerst ja zeggen, dan kijken hoe het geregeld kan worden'. Ontdek wat werkt door te doen. Maar, doe ook geen beloften die je niet waar kunt maken.
- Probeer burgers langs verschillende paden te bereiken en te betrekken. Beperkt je niet tot een locatie en manier om contact te maken.
- Pas je communicatie en de vorm waarin je dit doet aan. Zo werden ouders betrokken via een filmpje van de kinderen waarin de ouders werden uitgenodigd deel te nemen (Oldambt). Voorkom het gebruik van jargon en stigmatiserende woorden.
- Het betreft een iteratief proces. Blijf je aanpak bijstellen op basis van voortschrijdend inzicht. Een strak omlijnd plan van aanpak dient in een living lab geen doel.
- Wees uitnodigend en activerend wanneer je met burgers gaat co-creëren. Zoek aansluiting bij een enthousiaste groep personen die zowel de doelgroep zijn, als de mogelijkheden hebben dit in de praktijk te brengen (Oude Ijsselstreek).
- Gebruik eigen en bestaand netwerk. Beweeg mee met de energie in het werkveld, en bij betrokken bewoners (initiatieven). Gebruik intermediairs bij het bereiken van je doelgroep. Denk aan lokale middenstand, zorgverleners (thuiszorg, eerstelijns-zorg etc.) en wijkcentra.
- Benoem een kernteam met korte lijnen en handelingsbevoegdheid zodat er ook snel gereageerd kan worden op initiatieven en verzoeken.

Uitdagingen

- Het overstappen naar digitale omgevingen is uitdagend en tijdrovend. Het faciliteren van digitale sessies is complex, het is lastig om te enthousiasmeren en activeren, en om 'natuurlijke' interactie te laten ontstaan. Sommige doelgroepen zijn onvoldoende digitaal vaardig of hebben niet de beschikking hebben over middelen om online te participeren. Vermijd onnodige drempels zoals het moeten registreren etc.
- Het bereiken en actief betrekken in alle fasen van het proces van de doelgroep. Als er onvoldoende urgentie ervaren wordt bij de burger leent het vraagstuk zich niet voor een living lab. Wanneer de burger niet vanaf het begin betrokken wordt bestaat de kans dat de burger zich niet herkent in het vraagstuk waarvoor een oplossing wordt gezocht of de aanpak die daarbij is voorgesteld. Is het vraagstuk dat wordt onderzocht überhaupt een probleem voor de burger of is het een probleem dat wordt ervaren door professionals en beleidsmakers?
- Welke inzet kun je van burgers en intermediairs op welk moment verwachten? Waar professionals betaald worden voor hun deelname aan bijeenkomsten doen burgers dit meestal in hun eigen tijd en onbezoldigd. Deze uitdaging kwam ook terug in het betrekken van bijvoorbeeld leerkrachten bij activiteiten. Hiervoor bestaat binnen de aanstelling van een docent meestal geen ruimte. De bereidheid om dit buiten werktijd te doen is niet altijd aanwezig (Oldambt). Een compensatie in betaling of tijd is hiervoor soms een oplossing.

Ervaringen uit het leernetwerk

Daarnaast is er relevante kennis opgedaan over de volgende onderwerpen:

- a. Leernetwerken
- b. Lab-regisseur

Ad a. Leernetwerk (Community of Practice)

ZonMw heeft in samenwerking met de Haagse Hogeschool een leernetwerk gefaciliteerd om kennis en ervaringen over het werken in living labs te bundelen en te delen. Na een eerste fysieke bijeenkomst eind januari moest ook het leernetwerk als gevolg van corona-maatregelen digitaal vormgegeven worden. Dit heeft geresulteerd in acht bijeenkomsten met verschillende doelen, waarbij aangesloten werd op de gesignaleerde behoeften uit het leernetwerk.

Zo vonden er (online) bijeenkomsten plaats voor en door het leernetwerk met de volgende thema's:

- ❖ Startbijeenkomst (fysiek) om kennis te maken, aanpak en doelstellingen living lab aanpak toe te lichten en leernetwerk te introduceren.
- ❖ Webinar over design thinking en citizen science (i.s.m. Alien van der Sluis en Berry van Holland, Hanzehogeschool).
- ❖ Webinar het betrekken van burgers met een lage SES e/o bewoners van kansarmere wijken (Silvia Brouwer, Hanze Hogeschool, Mara van der Schaaf, Haagse Hogeschool)
- ❖ Uitwisseling tussen labs en bespreken van corona-uitdagingen.
- ❖ Expert - meeting Inclusieve Participatie (Shakira van Steenis, Bureau Graswortel).
- ❖ Webinar over inspiratiedagboeken (Sanne Cobussen, HAN)
- ❖ Webinar over Triple-I (door John Dierx, Avans Hogeschool), verbinding tussen bewegen, zorg, welzijn en het sociaal domein (Pim Hoek, Hogeschool Windesheim)
- ❖ Slotbijeenkomst (online) om gezamenlijk af te sluiten, elkaars resultaten te bespreken a.d.v. de visuals en vooruit te kijken op het vervolg: de verankeringsfase

Los van bovenstaande bijeenkomsten hebben er i.p.v. de geplande werkbezoeken online ontmoetingen met elk lab plaatsgevonden en de facilitators van het leernetwerk. De uitwisseling van kennis en ervaring binnen het leernetwerk zagen de labs als heel waardevol. De labs wisten te inspireren en leren van elkaar. Tegelijkertijd miste de mogelijkheid om elkaar te ontmoeten en op locatie mee te kijken in andere labs.

Tijdens de Dag van het Sportonderzoek 2020 is een sessie geïnitieerd vanuit het leernetwerk rondom de best practices aangaande het co-creëren met en leren begrijpen van en samenwerken met de burger. Deze sessie zorgde ervoor dat ook niet deelnemers aan het leernetwerk konden aansluiten bij kennisdeling over theory of change door Noud van Herpen (Haagse Hogeschool), de inspiratiedagboeken door Sanne Cobussen (HAN) en de tijdlijnevaluatie door Alien van der Sluis en Nikki Tjepkema (Hanze Hogeschool).

Op LinkedIn is een community gestart met projectleiders, onderzoekers en andere belangstellenden van de living labs sport en bewegen. In deze LinkedIn-groep zijn interessante tools, posts en bijeenkomsten gedeeld. Tot op heden vindt hier nog weinig uitwisseling tussen de labs plaats, mogelijk omdat deze omgeving niet besloten genoeg is.

Kansen

De volgende kansen worden gezien voor het leernetwerk in de toekomst:

- Meer ruimte om te delen en leren onderling op basis van ervaringen binnen de living labs uit het leernetwerk.
- Een leernetwerk waarbij de projectleiders zelf in de lead is voorkomt vermenging met de verantwoordingsplicht die de living labs hebben ten opzichte van de subsidieverstrekker.
- Aparte uitwisseling faciliteren tussen bijvoorbeeld onderzoekers en beleidsmakers.
- Theoretische verdieping, uitwisseling van vragen en ervaringen, tips van andere labs m.b.t. aanpak.
- Verdieping in kleinere groepen.
- Nieuwsbrief.
- Vlogs van de living labs, in het bijzonder wanneer het niet mogelijk is om de living labs fysiek te bezoeken.
- Een passende omgeving waarin de tools en best practices gedeeld worden

- De kennisuitwisseling tussen de Living Labs landelijk gericht te intensiveren, door periodieke uitwisselingsbijeenkomsten en door tussentijdse verbindingen te leggen.
- Ondanks dat de webinars het mogelijk maakte om op de hoogte te blijven van de ontwikkelingen in andere living labs is er de wens tot meer verdiepende sessies, specifiek op thema: denk aan vraagarticulatie, netwerkvorming, burgerparticipatie en etc.

Visuals

Ter afsluiting is met alle living labs een tekening gemaakt met daarop de belangrijkste elementen van het lab en de ambitie waaraan wordt gewerkt. Deze 'praatplaat' dient tevens als middel om het living lab aan potentiële netwerkpartners en burgers uit te leggen. De tekening die ontworpen is n.a.v. dit proces lab biedt tevens een mooi doorkijkje naar de toekomst. De praatplaten zijn bijgevoegd in bijlage 1.

Ad b. Lab-regisseur

De lab-regisseur, in de netwerkfase ook projectleider genoemd, heeft een belangrijke aanjagende, enthousiasmerende, verbindende en veelzijdige rol. Een quote uit het Living Lab Harderwijk geeft dit goed weer:

'Balanceren tussen projectleiding en netwerklederschap, tussen het geven van richting en vooral zorgen dat anderen de richting aan gaan geven en het verbinden van de verschillende 'talen' van gemeente, zorgorganisaties (bestuurders en uitvoerende medewerkers), welzijnsorganisaties, sportaanbieders en de mensen zelf is een uitdaging. Dit vraagt van de projectleider om goed op de hoogte te zijn van relevante ontwikkelingen op de diverse gebieden van sport, bewegen, gezondheid, welzijn en zorg'.

De verschillende rollen van de lab-regisseur

De living labs sport en bewegen bevonden zich de afgelopen periode primair in de voorbereidende en oprichtende fase. Toch kwamen in de evaluaties kenmerken naar voren van de realisatie- of uitvoeringsfase en daarmee van een wisselende rol voor de lab-regisseur, namelijk die van kwartiermaker en van regisseur en/of coördinator.

Kwartiermaker (voorbereidende en opstartende fase)

Bij de start van een lab heeft de regisseur de taak om aan te jagen, het netwerk te vormen en de infrastructuur neer te zetten. Ook belangrijk in deze fase is het formuleren van de gezamenlijke missie, visie en strategie. Daarnaast is het van belang om te zorgen voor financiering van het living lab en de verantwoording richting financiers. Als gezicht naar buiten zorgt de lab-regisseur in deze fase voor de belangrijkste externe communicatie

Regisseur (realisatie- verankeringsfase)

Op het moment dat de structuur van het lab staat verandert de focus van de regisseur meer naar het behouden van deze structuur, het zorgen voor voldoende draagvlak, het netwerk waar nodig uitbreiden, zowel in de diepte als in de breedte. Samen met de belangrijkste partners wordt de toekomstvisie ontwikkeld.

Zowel in de kwartiermakerfase als in de realisatiefase is het van belang om de samenwerking te faciliteren en te optimaliseren. Het is van belang om iedereen op zijn of haar kwaliteiten in te zetten en dat partners vanuit hun eigen kennis en ervaring een bijdrage leveren. Voldoende diversiteit in de projectgroep is daarbij waardevol. Daarnaast werkt de lab-regisseur actief aan het formuleren van een gedeelde norm in de samenwerking.

Coördinator (uitvoeringsfase)

In deze als het ware 'laatste' fase gaat het om verbinden in de zin van monitoren, begeleiden, bestendigen, opschalen en evalueren van het lab.

Behalve het faciliteren van de samenwerking is de lab-regisseur ook belast met het faciliteren van de innovatie. In dat kader is het van belang dat de lab-regisseur op de hoogte is van de belangrijkste wetenschappelijke inzichten en maatschappelijke en bestuurlijke ontwikkelingen. Bij het faciliteren van de innovaties zal de lab-regisseur een initierende rol vervullen bij het identificeren en starten van

nieuwe projecten binnen het lab. Hij doet in afstemming en samenwerking met stakeholders. De lab-regisseur zorgt daarbij ook voor aansluiting bij bestaande projecten.

Competenties lab-regisseur

Voor de veelzijdige rol van lab-regisseur zijn meerdere competenties nodig. De uitdaging is om al deze vaardigheden in één persoon te vinden.

De belangrijkste competenties zijn:

- Verbinden met burgers, stakeholders, professionals, politici, bestuurders en andere betrokken bij het lab. Beschikken over stevige netwerkqualiteiten en de 'taal' van de verschillende stakeholders begrijpen en spreken.
- Coachen in de zin van goed luisteren, samenvatten, doorvragen. De vraag achter de vraag ontdekken, begeleiden. Energie brengen en houden, motiveren. Een spiegel voor houden.
- Ondersteunen en faciliteren van het lab, de betrokken stakeholders, de samenwerking en de innovatie zelf.

Daarnaast is de lab-regisseur:

- Wendbaar door los (te kunnen) laten en ruimte geven waar nodig. De kleur van de meest kleurloze en kleurrijke, het tempo van de langzaamste en snelste te (h)erkennen en te verbinden.
- Creatief in het toepassen van methoden om 1) burgers te betrekken en aangehaakt te houden en 2) in het uitdenken van oplossingsrichtingen.
- Heeft en geeft vertrouwen aan alle betrokkenen in het lab. De lab-regisseur zet zich in voor een veilige plek waar samengewerkt wordt en innovatie plaatsvindt.

Uitdagingen

De projectleiders en onderzoekers ervoeren in de netwerkfase de volgende uitdagingen:

- Het realiseren van gedeeld eigenaarschap. Hiervoor moet voldoende tijd worden uitgetrokken.
- In het kader van Corona snel digitaal vaardig moeten worden en online tools leren gebruiken voor verbinding, co-creatie en burgerparticipatie en het tijdsintensieve karakter hiervan bij de voorbereiding van online bijeenkomsten.
- Ga niet meteen op zoek naar antwoorden en oplossingen maar neem tijd om het probleem écht te leren begrijpen.
- In het living lab gaat het om sociale innovatie waarbij overheden, onderzoekers, praktijkprofessionals en burgers allemaal een belangrijke rol vervullen. De regisseur heeft de taal te spreken en het tempo te volgen van iedereen afzonderlijk om ze vanuit het eigen belang aan te haken bij het gezamenlijke belang binnen het lab.
- Hoe komen top-down en bottom-up samen? Het kan 'veilig' voelen om te blijven hangen op samenwerking & commitment op organisatieniveau en (nog) niet de burger te spreken en mede-eigenaar te maken van het proces. Of men heeft te veel aandacht voor het actief in de wijk aanwezig zijn en de burger spreken, terwijl de inbedding in organisaties en organisatie(beleid) uit het oog verloren wordt. Het belangrijk hier een goede balans in te vinden. Dit betekent dat netwerkvorming en vraagarticulatie parallelle processen zijn.

Conclusie

De netwerkfase van de living labs heeft ons veel nieuwe inzichten gegeven. Ondanks de uitdagingen als gevolg van corona hebben de labs toch kunnen bouwen aan sterke netwerken rondom uitdagingen zoals die door bewoners werden aangereikt. De vernieuwende co-creatie aanpak met de burger leidt tot transfereerbare principes die ook in andere wijken of gemeenten toegepast kunnen worden. In dit hoofdstuk leest u over de elementen uit de living labs met de grootste vernieuwingswaarde en de belangrijkste succesfactoren, resultaten en aanbevelingen.

Vanuit het perspectief van gemeente en onderzoekers zat de grootste vernieuwingswaarde in de volgende zaken:

- Design Thinking en co-creatie met de burger. Hierdoor ontstaat er meer begrip voor de behoeften van de burger en die leidt tot innovaties die zowel zijn afgestemd op de behoefte van de burger en op beleidsniveau en bij betrokken (uitvoerings)organisaties op draagvlak kunnen rekenen. Deze concrete verbinding tussen doelgroep, uitvoering en beleid zorgt voor duurzame samenwerking en draagt bij aan het oplossen van complexe problemen.
- Nieuwe (online) methodieken.
- Het verbinden van verschillende initiatieven binnen het samenwerkingsverband.
- Integraliteit: domein-overstijgende aanpakken met het onderwijs, de zorg en het sociaal domein, evenals de samenwerking tussen verschillende studierichtingen en onderwijsinstellingen.

De belangrijkste succesfactoren van de living lab-aanpak:

- Burger centraal. Hierdoor worden innovaties ontwikkeld die aansluiten bij behoeften in de praktijk.
- Het geheel is meer dan de som der delen. Individuele organisatiedoelstellingen worden gebundeld en leiden tot gebundelde kennis en expertise en daarmee meer slagkracht. Tegelijkertijd is er voor alle partijen ruimte om bij te dragen vanuit eigen mogelijkheden en wensen
- Een living lab is wendbaar door zijn iteratieve karakter en past zich snel aan aan wisselende omstandigheden.
- Iedere stakeholder, ook de burger, heeft een stem. Dit is anders dan de meer traditionele manier van beleid maken.
- Ruimte voor experiment. Het buiten kaders durven denken wordt aangemoedigd.
- Ruimte om te leren van en met elkaar. Het vergroot de kennis van gemeente en uitvoeringsorganisaties t.a.v. de motieven en drijfveren van bewoners en de manieren waarop zij kunnen worden betrokken bij (de organisatie van) activiteiten in de wijk.

Concrete opbrengsten en resultaten

- Het proces is het resultaat.
- Versterkte samenwerking hogescholen en gemeenten, een integratie van onderzoek en innovatie in beleidsontwikkeling. Deze samenwerking werd als zeer positief ervaren. Er is sprake van wederzijds vertrouwen en bereidheid om in gezamenlijkheid te leren. Deze manier van werken heeft geleid tot nieuwe ideeën over innovatie en co-creatie binnen gemeenten.
- Versneller: Hernieuwde aandacht voor een thema en hernieuwde energie binnen samenwerkingsverbanden en intrinsiek gemotiveerde partijen.
- Co-creatie met de bewoner: de bewoner beter leren begrijpen en vanuit de bewoner de aanpak (door) ontwikkelen. De doelgroep bepaald de uitdaging, de vraag, taal en tempo.
- De mogelijkheden die digitale ontmoetingen bieden al blijven fysieke ontmoetingen het krachtigste instrument. Houd daarbij rekening met de digitale vaardigheden van de doelgroep.

Aanbevelingen:

- Neem voldoende tijd voor reflectie.
- Verken ook de mogelijkheden voor samenwerking met het mbo, naast hbo e/o wo
- Kennisinstellingen, hbo in het bijzonder, zijn ervaren in het betrekken van gebruikers bij onderzoek en implementatie, ook binnen living labs.
- Wat nodig is, is enige budgettaire ruimte om de living labs een impuls te geven en verder te ontwikkelen. Daarnaast is er ruimte nodig voor een 'aanjaagfunctie' in de vorm van een lab-regisseur.

Bijlage 1 – Living labs in beeld

Amersfoort - Positief Pedagogisch Sportklimaat in Amersfoort

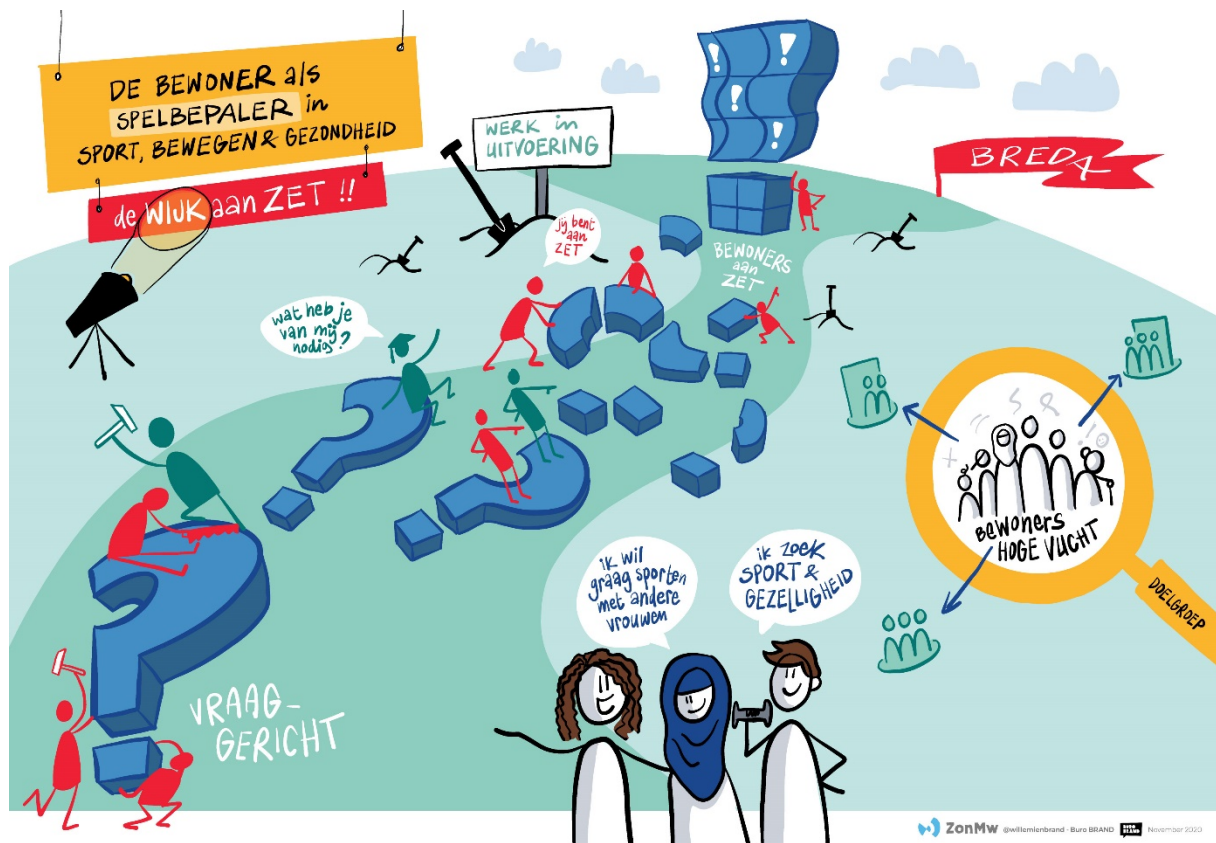

Doelgroep: Kinderen en jongeren

Belangrijkste stakeholders: Sportverenigingen, Buurtsportcoach Amersfoort, Gemeente Amersfoort, Hogeschool Utrecht

Met zes Amersfoortse sportverenigingen is de vraag verkend hoe het pedagogisch sportklimaat wordt ervaren en op welke manier eventuele ondersteuning hieraan kan bijdragen. Belangrijkste uitkomsten zijn dat het pedagogisch sportklimaat overwegend als positief wordt ervaren en dat vereniging behoefte hebben om van elkaar te leren. Onder andere onder begeleiding van een professional, zoals de clubkadercoach.

Grootste succes: In relatief korte tijd, ondanks beperking vanwege Covid-19 zijn 99 interviews afgenomen en 12 observaties van trainingen uitgevoerd. Het is duidelijk geworden dat verenigingen al veel initiatieven hebben ondernomen en graag van elkaar willen leren. Er zijn nieuwe contacten ontstaan en een aantal verenigingen gaan verder begeleid worden door een clubkadercoach. Grote uitdaging voor verenigingen is om het beleid zichtbaar en breed gedragen te maken. Daarnaast dienen ze hierin rekening te houden met de diversiteit van de vereniging.

Doelgroep: diverse (leeftijds)groepen (kinderen, jongeren, ouders, senioren en zorg- en welzijnsprofessionals)

Belangrijkste stakeholders: Avans Hogeschool, Sportleerbedrijf Breda, Curio sport en bewegen

Mensen daadwerkelijk bereiken en aanzetten tot bewegen is zeker in de Bredase wijk Hoge Vucht een uitdaging. De wijk telt veel bewoners met een laag inkomen of opleidingsniveau. De sportdeelname, zowel georganiseerd als ongeorganiseerd, is veel lager dan in andere wijken. In het project passen ze onder meer het Vitality-model toe, een instrument om doelgroepen te onderscheiden naar vitaliteit, gezondheid en bewegen. Met kennis van de belangrijkste drijfveren, emoties en attitudes van inwoners, kan beter ingespeeld worden op wensen en behoeften van inwoner hen samen en samen stimuleren tot een gezondere leefstijl.

Belangrijkste resultaat: partijen die actief zijn in de wijk hebben een start gemaakt met vraaggericht werken en weten elkaar makkelijker te vinden.

Belangrijkste lessen: Het living lab is het begin van een proces om met stakeholders tot een gezamenlijk aanpak te komen. Een duurzame betrokkenheid vraagt veel tijd en aandacht. Samenwerking met diverse opleidingen is tijdrovend én zeer leerzaam.

Doelgroep: Volwassen wijkbewoners Bargeres (Emmen-Zuid)

Belangrijkste stakeholders: Gemeente Emmen, Sedna, Sport Drenthe, Hanzehogeschool, NHL-Stenden, Drenthe College

In het Living lab M&Gezond komen werkveldprofessionals vanuit verschillende sectoren samenwerken met studenten, docenten en onderzoekers van verschillende opleidingen en niveaus rondom het thema positieve gezondheid. Zij betrekken hierin bewoners uit Emmen om te komen tot het stimuleren van een positieve gezondheid in de wijk Bargeres in Emmen-Zuid. Via een gezamenlijke fysieke werk/ontmoetingsplek in het buurthuis in de wijk, wordt ontmoeting en samenwerking tussen werkveldprofessionals, studenten, docenten, onderzoekers en wijkbewoners gestimuleerd.

Belangrijkste resultaat: gezamenlijke leer-werkplek waar werkveldprofessionals, studenten, docenten en onderzoekers elkaar ontmoeten midden in de wijk waar ook bewoners samenkomen en ontmoeten. Vanuit het netwerk zijn ervaringen van inwoners op het gebied van positieve gezondheid geïnventariseerd. Bewoners hebben behoeften op gebied van bewegen in de wijk gedeeld via een enquête die afgenomen is in de supermarkt. In de nationale sportweek zijn gesprekken met inwoners gevoerd op het thema positieve gezondheid en zijn deur aan der gesprekken gehouden op het gebied van positieve gezondheid.

Grootste succes: studenten uit verschillende opleidingen werken samen met werkveldprofessionals en docenten binnen het buurthuis in de wijk waar buurtbewoners zo naar binnen kunnen lopen en meepraten op het thema positieve gezondheid.

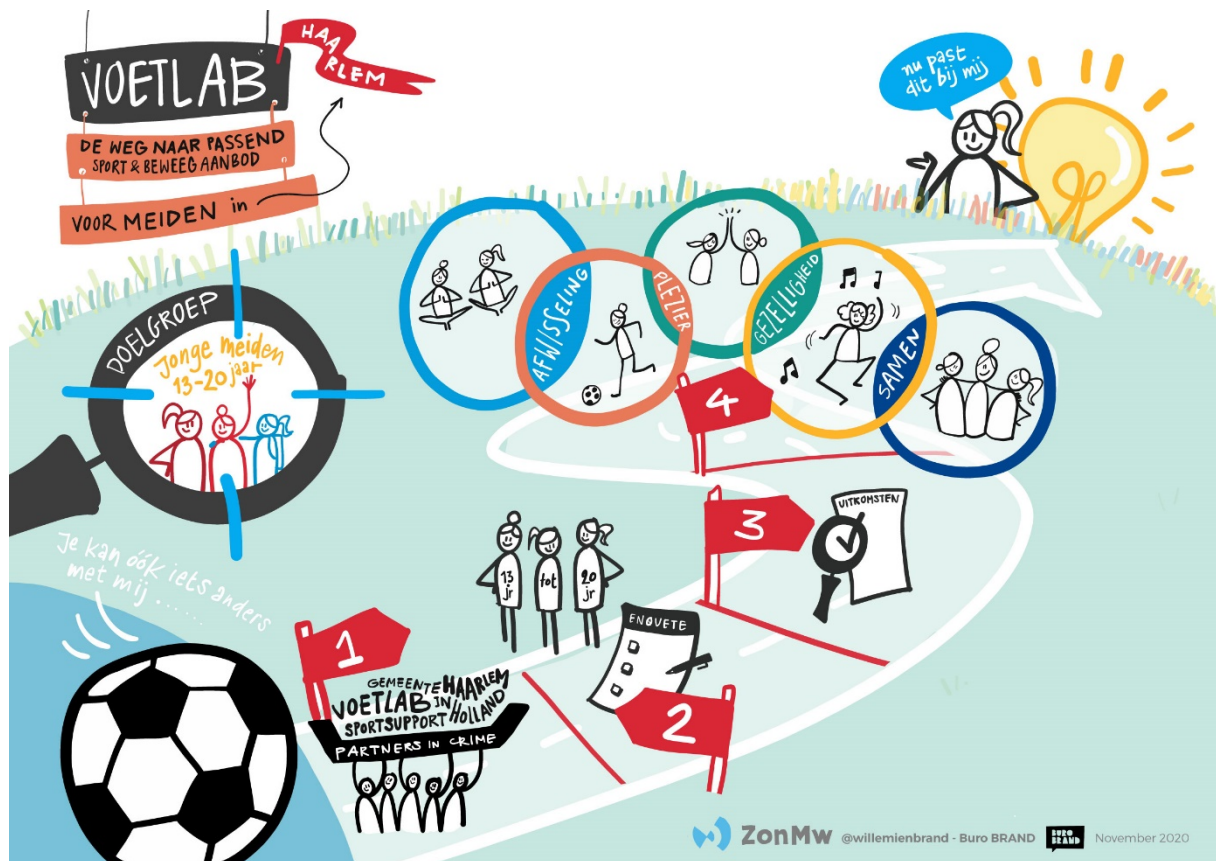
Doelgroep: Inwoners Vinkhuizen 0-100 jaar en partners

Belangrijkste stakeholders: Gemeente Groningen,

De gemeente Groningen is al een aantal jaren bezig met het stimuleren van haar inwoners tot sporten, spelen en ontmoeten in de openbare ruimte. Er is veel kennis en ervaring opgedaan en de afgelopen jaren zijn er verschillende openbare beweegplekken gerealiseerd. Uit monitoring blijkt echter dat deze plekken voornamelijk gebruikt worden door mensen die al sporten. Door middel van Living Lab Bewegvriendelijk Vinkhuizen richten we ons op het innoveren van het totale proces van betrokkenheid, co-creatie, leren en sociale innovatie op het thema de beweegvriendelijke omgeving, de zogenaamde “orgware”. De aanname is dat meer en betere betrokkenheid zich uiteindelijk vertaalt naar toename in sport en/of beweeggedrag in de openbare ruimte bij een uitgebreidere groep eindgebruikers.

Belangrijkste resultaat: Het netwerk is stap voor stap gevormd door via de sneeuwbalmethode in contact te komen met wijkbewoners en hen enthousiast te maken voor het thema van het living lab. Tegelijkertijd is citizen science (Our Voice aanpak met gebruikmaking van de Discovery Tool) toegepast, doordat de bewoners allerlei elementen in de wijk in kaart hebben gebracht die te maken hebben met beweegvriendelijke inrichting.

Belangrijkste les: Waar het goed is gelukt om de stappen van Design Thinking te volgen en Citizen Science toe te passen, heeft de vorming van een netwerk meer tijd nodig. Een periode van 10 maanden, met Covid-19 als bijkomende barrière en complicatie, is te kort gebleken om tot een stevig netwerk te komen dat aan de slag wil gaan en blijven met het thema beweegvriendelijkheid van de wijk. Het kost tijd en inspanning om aan te sluiten bij de context en haar stakeholders en hen eigenaar te laten zijn van het proces. Wat wel heel belangrijk is geweest, is dat in een vroeg stadium bewoners zijn betrokken en zij ook daadwerkelijk inspraak hebben gehad in het proces en de uitkomsten.

Doelgroep: jonge meiden/dames van 13 t/m 20 jaar in Haarlem en omgeving

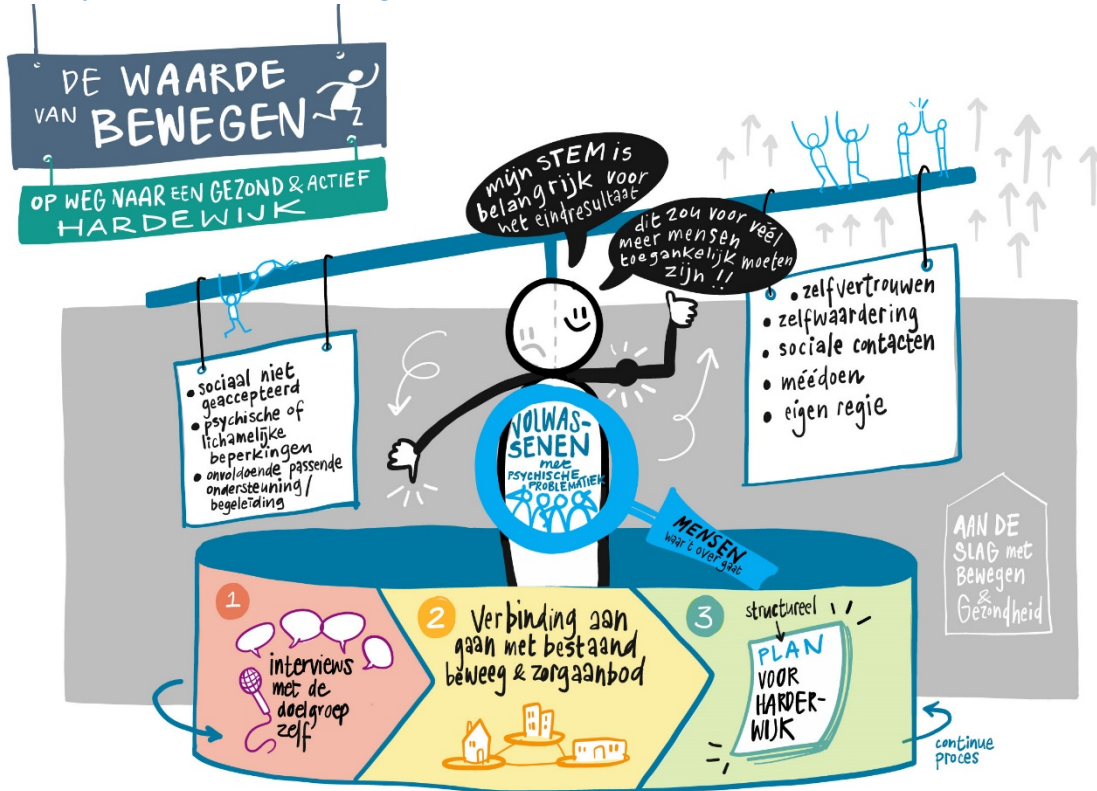
Belangrijkste stakeholders: Gemeente Haarlem, SportSupport, Voetlab en Hogeschool Inholland

Binnen het Voetlab Haarlem is onderzoek gedaan naar passend sportaanbod voor inactieve 13 t/m 20-jarige dames. Doelstelling is om sportaanbod te realiseren dat deze doelgroep helpt weer duurzaam sportief te participeren.

Belangrijkste resultaat: Er is via online onderzoek inzicht verkregen aan datgene dat meiden bindt aan sport: het is meer een community dan de sportbeleving zelf. Aan ons online onderzoek hebben 132 dames uit de doelgroep deelgenomen. Het onderzoek heeft interessante uitkomsten opgeleverd die ons in staat stellen om gezamenlijk verdere plannen te maken en het living lab verder vorm te geven.

Grootste uitdaging en succes: Het was als uitdagend ervaren om het onderzoek van face-to-face/interview en doelgroepgerichte aanpak om te zetten naar digitaal. Toch hebben we met het digitaal onderzoek voldoende reactie ontlokt. Helaas is er in deze Corona periode te weinig met de doelgroep geëxperimenteerd met sportaanbod en trainingsvormen.

Harderwijk - Waarde van bewegen

ZonMw @willemienbrand - Buro BRAND November 2020

Doelgroep: mensen met (ernstige) psychiatrische problematiek

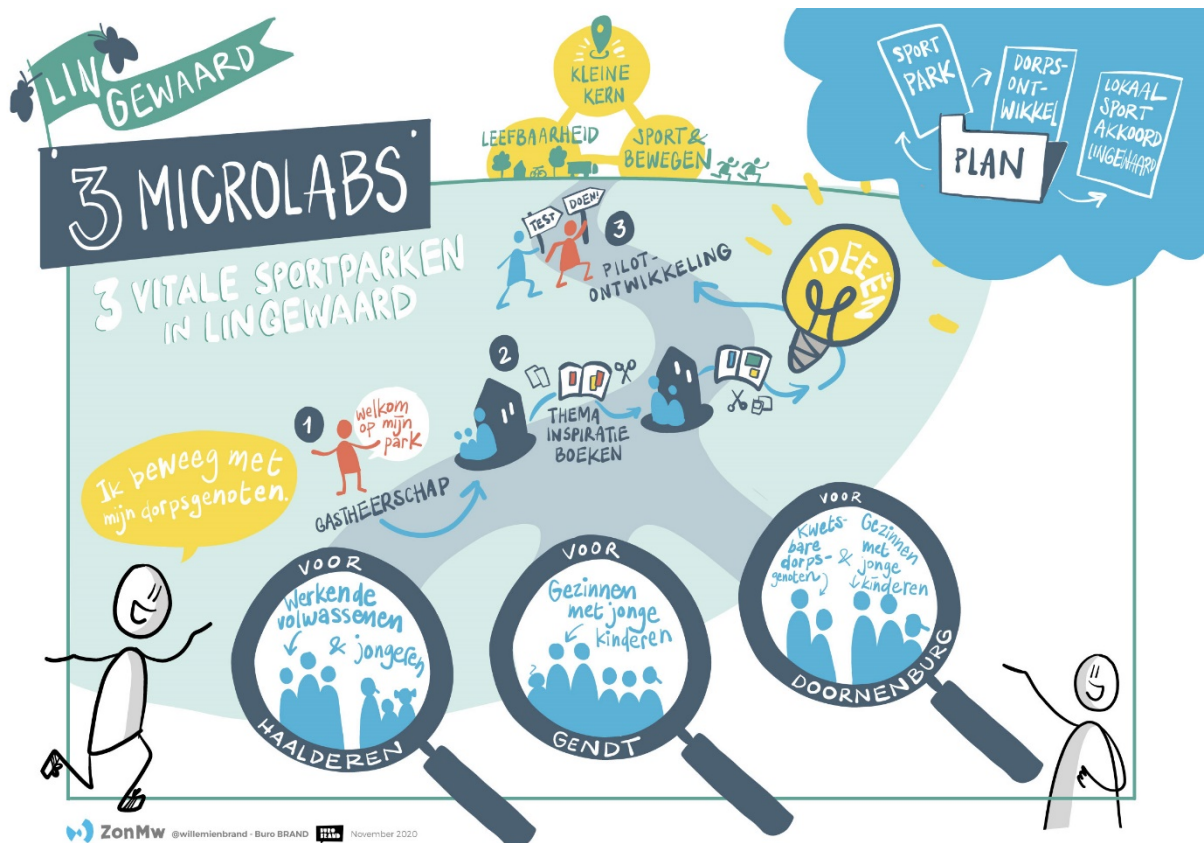
Belangrijkste stakeholders: Veld 42, Zorgorganisaties/ organisaties voor maatschappelijke opvang in gemeente Harderwijk en Gemeente Harderwijk.

Een samenwerking tussen meerdere organisaties en de doelgroep, om met en van elkaar te leren met betrekking tot de waarde van bewegen. Het doel is om de waarde van bewegen in te zetten voor mensen met (ernstige) psychiatrische problematiek. Het toegankelijk maken van aanbod, verbeteren van onderlinge samenwerking en het verankeren van aanbod in (lokaal en regionaal) beleid staat hierbij centraal.

Belangrijkste resultaat: de organisaties en de doelgroep onderschrijvende waarde van bewegen vanuit het brede aspect van positieve psychologie. De organisaties willen bewegen meer toegankelijk maken en meer onderdeel maken van het beleid. Er is draagvlak voor een verdere aanpak rondom de 'waarde van bewegen' vanuit een living lab werkwijze en een verbinding met meerdere initiatieven om dit tot één thema te maken voor de komende jaren. Intentie is uitgesproken om in 2021 een duurzame borging te realiseren vanuit de gemeente in inkoopbeleid maatschappelijke zorg.

Grootste succes: Het grootste succes is dat de gemeente, de organisaties en de doelgroep helder hebben wat het belang van bewegen is. En dat van hieruit een samenwerking nodig is om met en van elkaar te leren en elkaar aan te vullen vanuit ervaring en kennis. Hierbij is een sterkte van het onderzoek dat de doelgroep nauw betrokken is in interviews, gesprekken en beslissingen. Een samenwerking met meerdere initiatieven in Harderwijk is gerealiseerd waardoor het een integrale aanpak worden gericht op bewegen, leefstijl en eigen regie op een dusdanige manier dat stigmatisering voorkomen wordt en Harderwijk daarin een landelijk voorbeeld wil worden.

Grootste uitdaging: De grootste uitdaging die tijdens dit onderzoek ervaren is, is om niet stil te blijven staan, maar het onderwerp doorlopend onder de aandacht te blijven brengen. Door de corona periode, en dus drukte binnen de organisaties, lag de prioriteit voor het vrij maken voor tijd van dit onderzoek soms minder hoog. Het inzicht wat we hierdoor hebben verkregen is om gewoon te doen en van daaruit mensen te (blijven) betrekken.

Doelgroep: Doornenburg: kwetsbare dorpsgenoten & gezinnen met jonge kinderen, Haalderen: werkende volwassenen & jongeren, Gendt: gezinnen met jonge kinderen

Belangrijkste stakeholders: vitale sportparken en open clubs, dorpsontwikkelgroep per dorp en dorpscontactpersonen, buurtsportcoach, beleidsmedewerkers gemeente en gebiedscoördinator, andere sportverenigingen, fysiotherapeuten.

Living Lab Lingewaard bestaat uit drie microlabs waarin op vitale sportparken, al dan niet met open clubs, een bijdrage wordt geleverd aan de leefbaarheid in kleine kernen. Beleidsmatige onderbouwing voor de ontwikkelingen op vitale sportparken is te vinden in het lokale sportakkoord, dorpsontwikkelplannen en in het beleid van het sportpark of de open club zelf. In het lab is gewerkt aan netwerkvorming en vraagarticulatie bij de eindgebruikers oftewel de bezoekers en potentiële bezoekers.

Belangrijkste resultaat: In elk van de drie microlabs is middels een uniforme methodiek gewerkt aan netwerkvorming en de vraagarticulatie bij (potentiële) eindgebruikers. Met gebruik van de inspiratieboeken zijn in elke kern de wensen en behoefte voor sport- en beweegactiviteiten op de vitale sportparken opgehaald. Daarnaast is in elke kern gewerkt aan het lokale netwerk en dit is uitgebouwd. Dit heeft (ideeën voor) nieuw aanbod opgeleverd.

Grootste succes: De aanbevelingen die we kunnen destilleren uit ons project bestaat uit een Lingewaardse aanpak om te komen tot een uitbreiding van het sportaanbod op vitale sportparken. Het doen van onderzoek middels de inspiratieboeken is hierbij een coronaproof onderzoeksmethodiek gebleken.

Daarnaast zijn we trots op het lef dat we samen met de betrokkenen van Walburgen hebben getoond om in de eerste lock-down, toen het weer mocht, het sportpark open te 'gooien' voor alle sport- en cultuuraanbieders in het dorp. Dit heeft bijgedragen aan: het aantal bezoekers, het aantal betrokken verenigingen, de zichtbaarheid van verenigingen en het sportpark en de samenwerking tussen alle betrokken partijen.

Doelgroep: Niet bewegende sporters

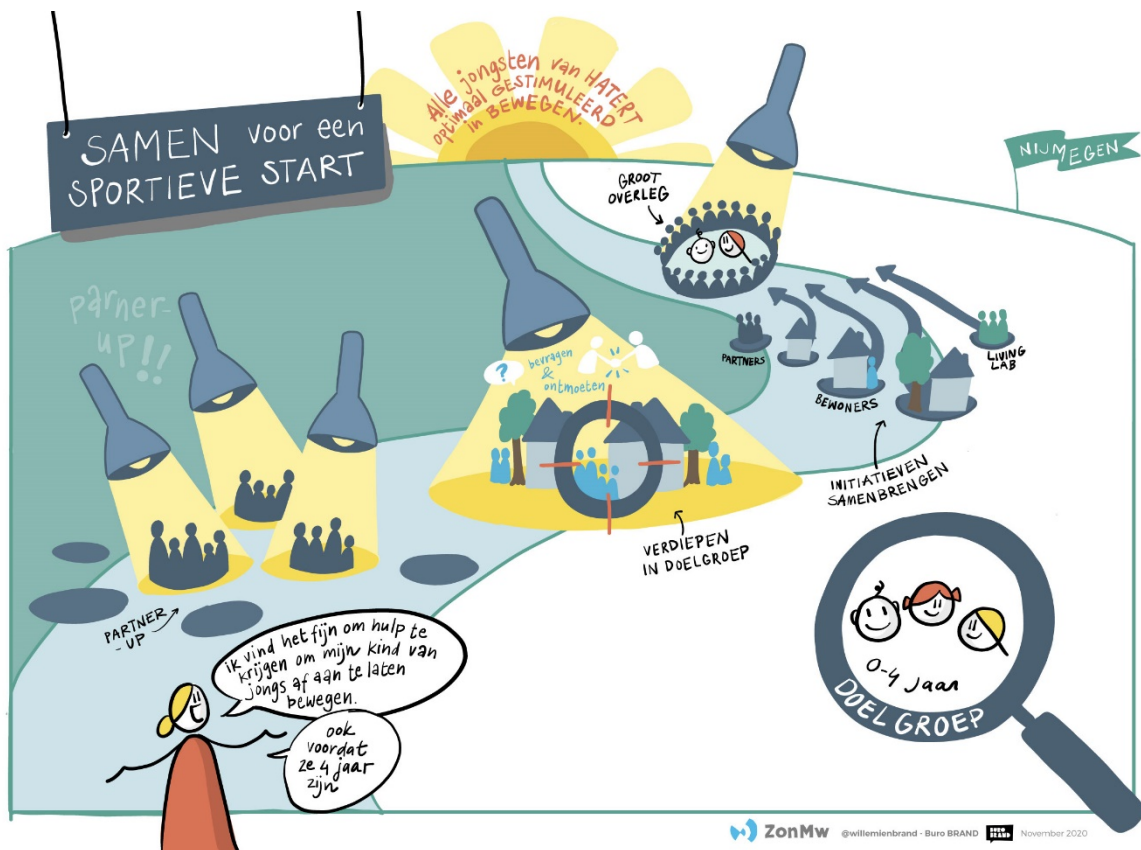
Belangrijkste stakeholders: (niet bewegende) sporters, sportverenigingen, maatschappelijke organisaties, Hogeschool Inholland en Gemeente Medemblik.

Dit living lab had als doel het huidige sportaanbod (nog) beter aan te laten sluiten bij de sportbehoefte, door te onderzoeken welke barrières niet bewegende sporters op dit moment ervaren. Via een online platform is de doelgroep bevraagd en uitgedaagd om oplossingen hiervoor te bedenken.

Belangrijkste resultaat: Het project heeft bijgedragen aan de doorontwikkeling van het gemeentelijke (online) participatie platform en heeft het belang van de vraag bevestigd.

Voornaamste inzicht: Het bleek (door verschillende omstandigheden) niet het juiste moment voor dit vraagstuk. Dit maakt dat er te weinig respons is gegeven en wij zo onvoldoende informatie hadden voor het proces van vraagarticulatie en de verdere netwerkvorming.

In dit living lab was de grootste uitdaging het bereiken en actief betrekken van de doelgroep. Dit leverde tegelijkertijd het belangrijkste inzicht op. Het is van essentieel belang dat deze groep vanaf het begin actief betrokken wordt. Dit zorgt namelijk voor een diverse projectgroep, afstemming met de doelgroep, een probleemstelling die past en draagvlak voor het project. Deze elementen zijn noodzakelijk om het lab succesvol te maken.

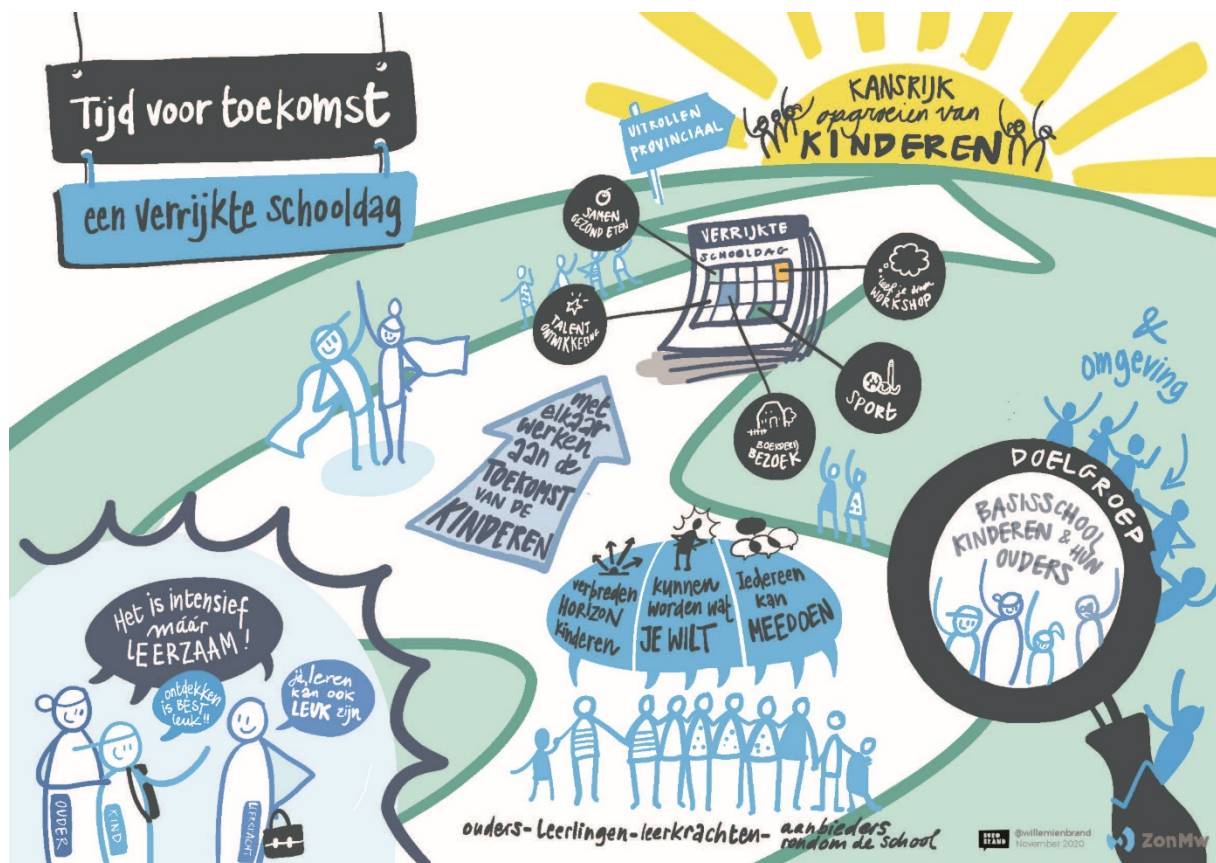
Doelgroep: Kinderen 0-4 jaar

Belangrijkste stakeholders: GGD (jeugdverpleegkundige), Bindkracht10 (kindwerker), gemeente Nijmegen (buurtsportcoach),

In de wijk Hatert samen met partners en bewoners in de wijk kijken hoe we de jongsten optimaal kunnen stimuleren in motorische ontwikkeling.

Belangrijkste resultaat: In een wijk werken verschillende partijen los van elkaar rondom de doelgroep. Er is t.a.v. bewegen weinig afstemming tussen de partijen. Alle partijen vinden een goede beweegvaardigheid van de groep 0-4 jaar belangrijk en willen hier actie op ondernemen. Door de samenwerking met het preventieoverleg kan het living lab geborgd worden in de wijk.

Voornaamste inzichten: De interactieve werkvormen vanuit design thinking zorgt voor veel betrokkenheid bij de partners. Hierdoor is iedereen actief tijdens de overleggen. Breng voor de start van een dergelijk project goed in kaart welke netwerken/interventies al actief zijn in een wijk. Voorkom daarmee overvraging van de werkers in de wijk.

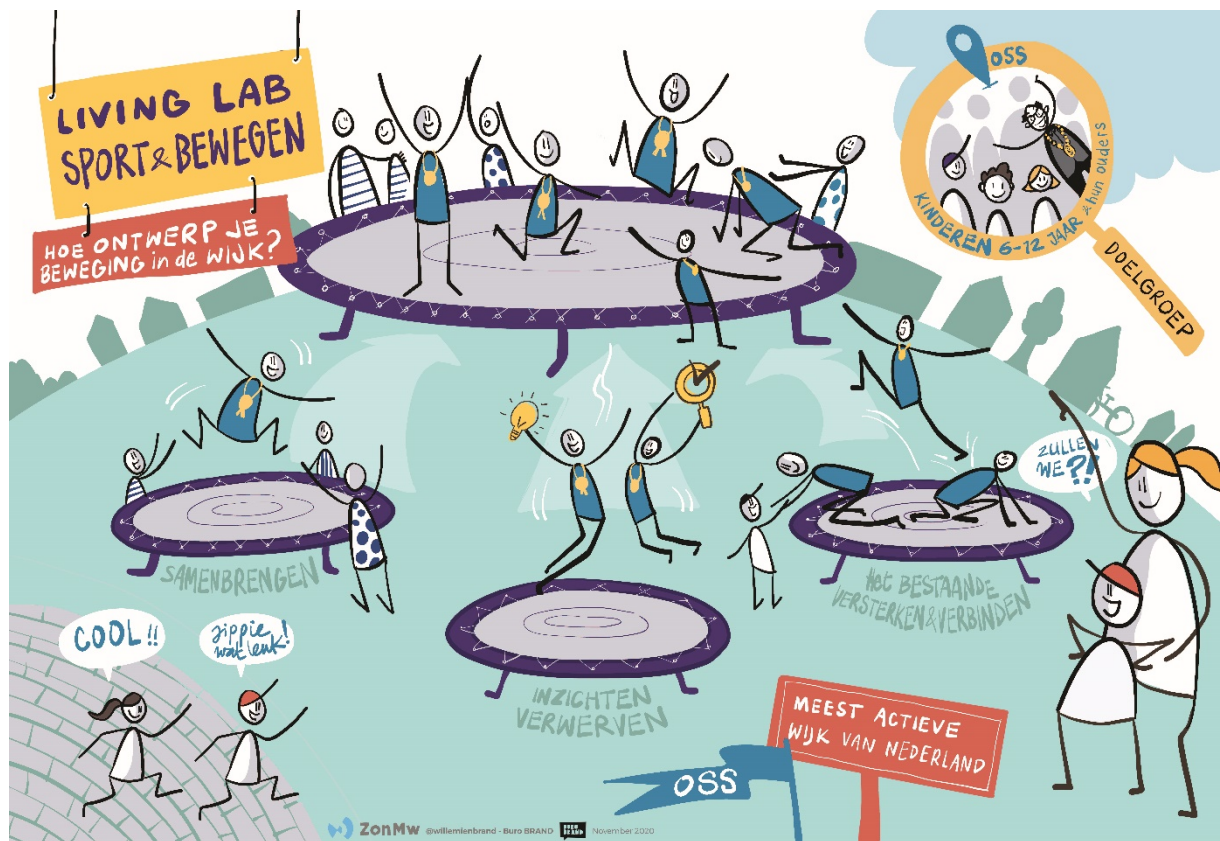
Doelgroep: kinderen in het primair onderwijs in Bad Nieuweschans, en hun ouders.

Belangrijkste stakeholders: leerlingen, ouders, leerkrachten, directie, lokale aanbieders en inwoners Bad Nieuweschans

Bad Nieuweschans is een dorp in de gemeente Oldambt met veel inwoners met een lage sociaal-economische status, en veel lage SES-gerelateerde problematiek. Het Living lab heeft de basisschool (obs Houwingaham) als startcontext, waar met leerlingen, ouders, leerkrachten gezamenlijk de uitdaging wordt aangegaan voor gezond en kansrijk opgroeien. Samen met alle stakeholders wordt een verrijkte schooldag ontwikkeld waarin lessen in sport, cultuur, techniek en leefstijl de talentontwikkeling van kinderen stimuleert. Het Living Lab legt de koppeling met de mogelijkheden binnen het Nationaal Programma Groningen en de Regiodeal Oost Groningen, waarvoor op gemeentelijk en provinciaal niveau planvorming plaatsvindt op het thema gezond en kansrijk opgroeien.

Belangrijkste resultaat: Draagvlak onder belangrijkste stakeholders voor doorontwikkeling na twee pilotweken waarin een verlengde schooldag is gerealiseerd met daarin extra activiteiten op het gebied van gezond en kansrijk opgroeien: van een gezonde schoollunch, tot beweegactiviteiten, bedrijfsbezoeken yoga, muziek en kunst.

Belangrijkste les: Het toewerken naar een eerste pilot/prototype van de verlengde schooldag leverde enorm veel inzicht op in hoe zaken praktisch werken, waar je tegenaan gaat lopen, en wat succesvolle onderdelen zijn. Het ontlasten van leerkrachten is een voorwaarde om succesvol te kunnen zijn. Het is nog een zoektocht hoe we dit goed kunnen doen. Het kost tijd en inspanning om aan te sluiten bij de context en haar stakeholders en hen eigenaar te laten zijn van het proces.

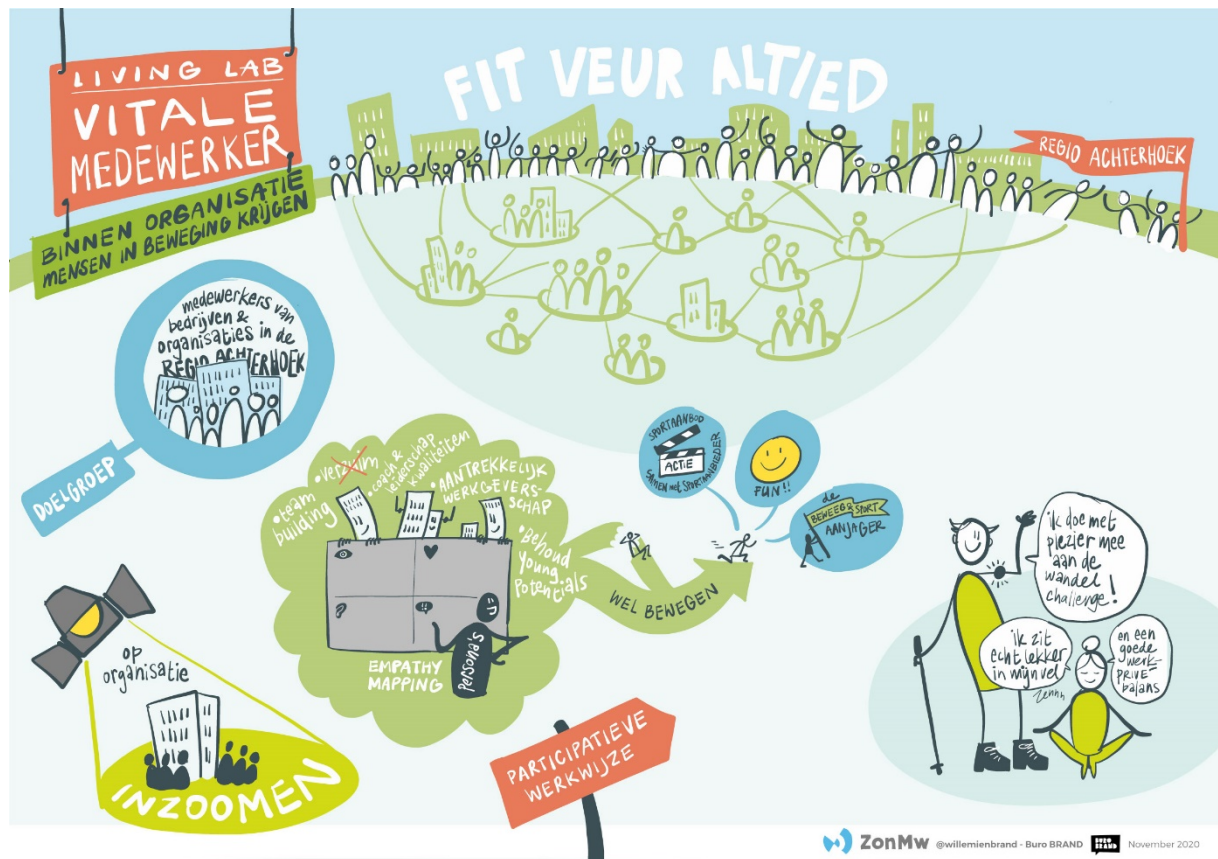
Doelgroep: jongeren (6-12 jaar) in sociale achterstandswijken

Belangrijkste stakeholders binnen het lab: Gemeente Oss, Talentencampus Oss, SEC (uitvoeringsinstantie gemeentelijk sportbeleid), FitnessPlaza (mede als vertegenwoordiger van 11 andere lokale fitness- en healthcentra die later zijn aangesloten), PO-instellingen, MBO de Leijgraaf en Fontys & HAN

Door middel van een structurele samenwerking tussen verschillende partners (publiek en privaot), vanuit een ontwerpgerichte aanpak, nieuwe methoden en interventies ontwikkelen en implementeren gericht op gezond sporten en bewegen van kinderen in 2 achterstandswijken in Oss.

Belangrijkste resultaten: Structurele samenwerking en meerjaren-commitment tussen de partners, uitbreiding van het partnernetwerk met 10 commerciële sport- en beweegaanbieders en partners vanuit het PO, probleemverkenning en vraagarticulatie op basis van onderzoek met en binnen de doelgroep, en het vaststellen en concretiseren van 3 speerpunten waar de Living Lab zich de komende periode op gaat richten.

Voornaamste inzichten: belang van de aanjager/regisseurs rol in het proces, tijd die het kost in het proces om een werkrelatie op te bouwen met de partners, bij een relatief 'koude' start en een aantal nieuwe/onbekende partners. Helemaal met een situatie als Corona erbij (tevens de meerwaarde om niet te snel uit te wijken naar de makkelijke weg om alleen door te gaan met de usual suspects en vertrouwde relaties). De meerwaarde van een leidende methode zoals design thinking onder de samenwerking.

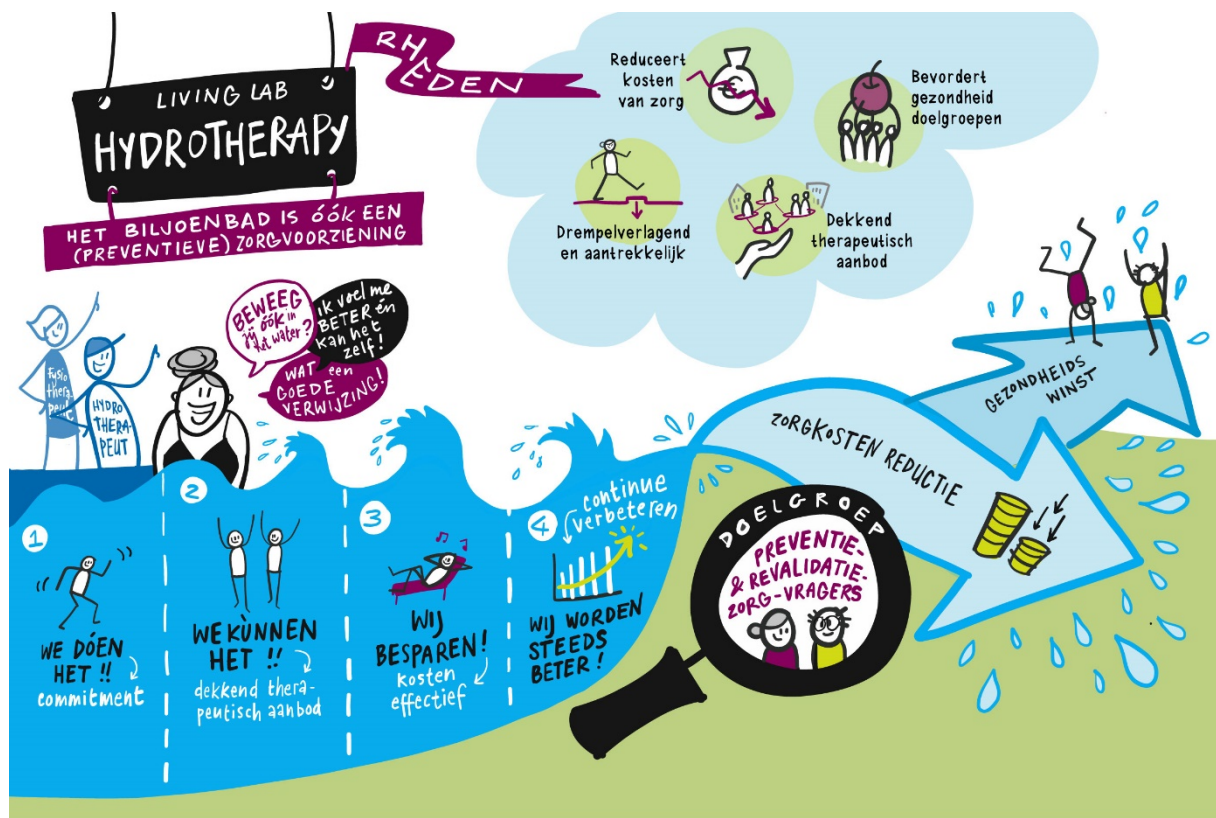
Doelgroep: medewerkers van organisaties in de Achterhoek

Belangrijkste stakeholders: bedrijven, de 8 gemeenten in de Achterhoek en sport- en beweegaanbieders en uiteraard de werkzame bevolking in de Achterhoek

De Achterhoek is een krimpregio en wil investeren in een aantrekkelijk vestigingsklimaat. Bovendien ambiert de Achterhoek de gezondste regio van Nederland te worden. Om dit voor elkaar te krijgen wordt ingezet op het activeren – en actief houden – van o.a. de doelgroep arbeidskrachten. Voldoende sport- en/of bewegen is een belangrijk onderdeel voor het creëren van een gezonde leefstijl. Het doel van dit lab is dan ook het (meer) stimuleren van sport en bewegen van medewerkers of, wanneer ze dat al voldoende doen, dit behouden.

Belangrijkste resultaat: ervaring opgedaan in een goede vraagarticulatie en het nut hiervan, en het verstevigen van het netwerk.

Belangrijkste lessen: het nut van een goede vraagarticulatie (en dat het leuk is om te doen), zorg voor voldoende diverse perspectieven bij de vraagarticulatie om een goed beeld te krijgen. Vraagarticulatie kost tijd, een procesbegeleider kan hierbij faciliteren (anders ligt de valkuil op de loer dat er te snel in de oplossing wordt geschoten). Participatieve onderzoeksmethode werkt! Het opzetten van een netwerk vraagt tijd.

ZonMw @willemienbrand - Buro BRAND November 2020

Doelgroep: de ouder wordende mens met al haar beperkingen en vermogens, beweegarme inwoners, revalidanten, pre- en postoperatief, cliënten met chronische aandoeningen waardoor bewegen onder druk komt te staan b.v. reuma, dementie, metabool syndroom e.a.

Belangrijkste stakeholders: Stichting EénPlus, Fysio Busser Tjoonk, KNGF, Astrum College, Radboud UMC, Hogeschool Arnhem Nijmegen, Gemeente Rheden, Proscop, Reumapatiëntenvereniging Arnhem e.o.

Het Living Lab Hydrotherapy is een samenwerkingsverband tussen gemeente, patiëntenvereniging(en), zorgverleners, onderzoekers en opleiders met als doel de mogelijkheden dat water biedt wezenlijk onderdeel te laten zijn van een verbeterde beweegzorg. Daarbij geven wij invulling aan twee voorwaarden en twee uitkomstdoelen. De voorwaarden zijn een betere afstemming/doorstroming na verwijzing en mobilisatie van doelgroepen behorende tot beweegzorg. Een kwaliteitsverbetering van het tot de beweegzorg behorende beweeg- en therapieaanbod. Deze verbetering schept voorwaarden tot het onder eigen regie verder verbeteren en borgen van de vaardigheden/vermogens in bewegen. Bewust beter bewegen. Met als uitkomst het ervaren van een betere gezondheid en welzijn van de doelgroep. Parallel daaraan tevens het reduceren van zorg- en sociaal domein gerelateerde beweegzorgkosten. Dit onder de noemer: "de juiste vroege interventie is ook preventie". In een unieke stimulerende omgeving: een context van vergrijzing die in 2040 representatief is voor het Nederland en in concept als format kan dienen voor de 340 andere Nederlandse (zwembad)en.

Belangrijkste resultaat: (concept) convenant tussen de genoemde negen partners; wetenschappelijk literatuuronderzoek Hydrotherapy gerealiseerd; gezamenlijk gedragen visie; enthousiasme en vertrouwen in de samenwerking van alle partners.

Grootste successen: alle partijen op één lijn over de doelstelling en voorwaarden resulterend in een convenant! Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat hydrotherapy kansrijk is en patiëntenvereniging ondersteunt de potentie van het Living Lab.

Utrechtse Heuvelrug - Zeven dorpskernen. Eén duwtje in de (Utrechtse Heuvel)rug met sport en bewegen.

Doelgroep: Inwoners van 40-65 jaar.

Belangrijkste stakeholders: Inwoners, gemeente, buurtsportcoaches, sociale dorpssteams. Nog niet aanwezig: commerciële partners, wel een behoefte die uit het proces is gekomen. Zorgpartners zijn vanwege de corona crisis afgevallen.

Ons Living Lab richt zicht op het in beweging krijgen van inwoners van Utrechtse Heuvelrug. De inwoners zijn tussen de 40 en 65 jaar oud. Door het Lab willen we een werkwijze ontwikkelen voor duurzame samenwerking tussen dorpssteams en buurtsportcoaches. Dit moet leiden tot een verbetering van de leefstijl en het versterken van de sociale cohesie in alle zeven kernen van de gemeente Utrechtse Heuvelrug. In deze eerste fase richten we ons op het achterhalen van de behoeften van inwoners en het vormen van een netwerk.

Belangrijkste resultaat: Het belangrijkste resultaat is dat we in deze bijzondere tijden op een zeer creatieve manier stakeholders bij elkaar hebben gekregen om mee te willen denken over het vraagstuk. Diverse co-creatie werkvormen zijn vertaald naar een online omgeving. Er zijn behoeften in beeld gebracht aan de hand van vijf persona's. Er is een nieuw netwerk gecreëerd en er is meer inzicht in welke ontbrekende partners in het netwerk er zijn.

ZonMw @willemienbrand - Buro BRAND

Doelgroep: Hoog-risicogroepen (met kans op armoede) in Vollenhove

Belangrijkste stakeholders: Bewoners, Sportief Zeist, gemeente Zeist, Meander Omnium, Leger des Heils

Het Living Lab werkt aan een structureel netwerk van inwoners en maatschappelijke partners, in eerste instantie gericht op vraagarticulatie over de betekenis van sport- en beweegdeelname bij preventie en oplossen van problematiek rond armoede bij volwassenen in Vollenhove. Door middel van actieonderzoek hebben we met partners en ervaringsdeskundigen onze vraag verhelderd, het netwerk in Vollenhove geactiveerd en ondervonden waar kansen en drempels liggen. Op basis hiervan is een programma ontwikkeld om de komende jaren bewegen onder de diverse doelgroepen in Vollenhove te versterken.

Belangrijkste resultaat: Vraagarticulatie, determinatie potentieel kansrijke initiatieven, initiatieven verbonden in een platform; planvorming voor een structurele inzet.

USP: Ons USP is dat we zijn aangesloten bij lopende, positief ingestoken, projecten en activiteiten, die de diversiteit van de bewoners in Vollenhove recht doen, en die aan elkaar hebben verbonden. We hebben, ondanks de corona tijd, een goed netwerkverband opgebouwd waarin partners elkaar vinden en versterken. Bewoners hebben weer een korte lijn naar gemeente en partners. De verschillende projecten (in opbouw) inspireren en versterken elkaar. Die kruisbestuiving van diverse partners en ervaringsdeskundigen levert concrete ideeën op voor een duurzaam vervolg.

Bijlage 2 – Tools voor samenwerking en burgerparticipatie

De labs hanteerden in hun werk verschillende tools ter ondersteuning van design thinking. De volgende tools kunnen ondersteuning bieden in het komen tot een goede samenwerking:

- Het Team Canvas: tool voor de lab-regisseurs om hen te helpen succesvolle teams samen te stellen. Het team canvas helpt teams om vergaderingen te structureren, wrijvingen en conflicten op te lossen en een productieve werkomgeving te creëren (www.theteamcanvas.com)
- Quickscan samenwerking: tool om met samen met de partners erachter te komen waar de samenwerking (vanuit een ieders perspectief) staat en wat aandacht nodig heeft. (<https://commoneye.nl/wp-content/uploads/2019/03/Werkblad-Quickscan-invul.pdf>)

De meeste tools werden ingezet ten behoeve van burgerparticipatie. Behalve de meer traditionele onderzoeksmethoden zoals enquêtes en interviews, fysiek en online, individueel en in groepen, beschikten de labs over de volgende tools om de burger beter te leren begrijpen en co-creatie te faciliteren:

- Delphimethode: een (door Rand Corporation) ontwikkelde besluitvorming en probleemoplossing tool waarin een groep deskundigen gevraagd om anoniem een vragenlijsten in te vullen en vervolgens weer feedback op elkaars antwoorden te geven. (www.toolshero.nl)
- Participatieve Triple I methode: methode waarbij de doelgroep in de fysieke setting met elkaar in gesprek gaan over hun belevingswereld ten aanzien van een actieve leefstijl. Vervolgens worden zij gestimuleerd om de eigen interventie te ontwikkelen en uit te voeren.
- Theory of Change (ToC): uitgebreide beschrijving en illustratie van hoe en waarom een gewenste verandering naar verwachting zal plaatsvinden in een bepaalde context. Het is met name gericht op het in kaart brengen of 'invullen' van wat is beschreven als het 'ontbrekende midden' tussen wat een programma of veranderingsinitiatief doet activiteiten en hoe deze leiden tot het behalen van de gewenste doelen (www.theoryofchange.org)
- Waardepropositie bepalen: een eenvoudig raamwerk dat je in staat stelt om te komen tot een goede beschrijving van je waarde-propositie (Value Proposition Canvas).
- Concept mapping: visuele weergave van informatie.
- Inspiratieboeken: fysieke boeken waarin bewoners, eindgebruikers hun dromen, inspiratie in kunnen opschrijven tekenen, plakken en met elkaar kunnen delen. (<https://www.sportknowhowxl.nl/nieuws-en-achtergronden/nieuwsberichten/nieuwsbericht/113147/>)
- Tijdslijnevaluatie: hulpmiddel voor (tussentijdse) evaluatie, waarbij de belangrijkste gebeurtenissen en invloeden van je werkzaamheden of van het project in de tijd inzichtelijk en geordend worden.
- The Elephant: het verhaal van de hele olifant als instrument om inzicht te geven dat er verschillende waarheden en een universele waarheid naast elkaar kan bestaan.
- Empathy mapping: methode om de doelgroep beter te begrijpen zodat de waarde-propositie van de organisatie versterkt (<https://w3s.nl/empathy-map-canvas/>).
- Flatpuzzel: participatieve methode welke ontstond in een onderzoek van Wim Burggraaff en Mieke Klaver. Flatbewoners gingen in interactie door een puzzel van hun flat: [ce50_handelingsonderzoek_puzzelen_met_publicksbereik_wim_burggraaff_en_mieke_klaver.pdf](#)
- Fotosafari: Brengt in beeld waar je blij van wordt, wat goed werkt of waar je nog mogelijkheden ziet.
- Vitality model: manier om doelgroepen te onderscheiden naar vitaliteit, gezondheid en bewegen.
- Participatief actie-onderzoek (PAR): onderzoek op basis van participatieve creatie van kennis én actie. (Ferdie Migchellbrink, de kern van participatief actieonderzoek).
- Collage's, moodboards en visualisaties: ondersteunen in het vertalen van gedachten naar beeld en kunnen zorgen voor het overwinnen van obstakels en bijdragen aan heldere doelen stellen. Communicatie via beeld is voor veel doelgroepen bevorderlijk.

- Persona's: met behulp van persona's creëer je 'echte' mensen in plaats van algemene doelgroepen die in de praktijk lastig te bereiken zijn.
- Our voice/ discovery tool app (Stanford universiteit): de doelgroep geeft in de app inzichten aan de onderzoekers welke van invloed zijn op hun vermogen om een gezond leven te leiden. Ze bekijken vervolgens met elkaar de eigen bevindingen, geven prioriteit aan gebieden voor verandering en zetten zich in om verbeteringen te promoten die de gezondheid van de gemeenschap ondersteunen. (<http://med.stanford.edu/ourvoice.html>)
- De Community of Practice (CoP): een groep mensen met een gemeenschappelijke zorg of interesse in een onderwerp en die samenkomen om zowel individuele als groepsdoelen te vervullen.
- Het buurtbloemetje: op een positieve manier contact maken met bewoner en hen met elkaar in contact te laten komen. bewoners worden uitgenodigd een buurman of vrouw te nomineren voor een bloemetje. Deze nominaties worden samen met de 'gever' uitgenodigd voor een gesprek.
- Informeel leiders: methode waarin de informele uit de wijk gezocht en betrokken worden, aangezien op die manier de doelgroep breed bereikt kan worden.
- Culturele code: methode waarin de culturele codes worden onderzocht van de doelgroep om goed met hen in contact te komen.
- Keukentafelgesprekken: huisbezoeken om met hen het gesprek te voeren in de eigen veilige omgeving.
- Wijksafari, Wijkwandeling: samen met de bewoners op ontdekking en gesprek in de eigen wijk.

Bijlage 3 – Overzicht labs

Gemeente	Doelgroep	Setting	Thema
Amersfoort	Jongeren en coaches	Sportverenigingen	Pedagogisch sportklimaat
Breda	Inwoners (lage SES)	Wijk Hoge Vugt	Sportdeelname verhogen
Emmen	Inwoners	Emmen-Zuid	Positieve gezondheid
Groningen	Inwoners 0-100 jaar & partners	aandachtswijk Vinkhuizen	Stimuleren van sporten, spelen en ontmoeten/beweegvriendelijke omgeving.
Haarlem	Meiden tussen 13 en 18 jaar	Omgeving Haarlem – Noord (scholen- buurtsportcoaches)	Sportdeelname verhogen
Harderwijk	Volwassenen met psychiatrische problematiek	GGZ-instelling/ OZO verbindzorg/ maatschappelijke opvang Harderwijk	Geestelijke gezondheidszorg
Lingewaard	- Doornenburg: kwetsbare dorpsgenoten & gezinnen met jonge kinderen - Haalderen: werkende volwassenen & jongeren, Gendt: gezinnen met jonge kinderen	Sportaanbieders in 3 dorpskernen	Sportdeelname verhogen
Medemblik	Niet bewegende inwoners	2 dorpskernen (Medemblik en Hauwert)	Sportdeelname verhogen
Nijmegen	Kinderen 0-4jaar	Hatert	Motorische ontwikkeling
Oldambt	Basisschooljeugd	Basisschool	Verrijkte schooldag
Oss	Jongeren (6-12 jaar)	Sociale achterstandswijken	Gezond sporten en bewegen voor kinderen.
Oude IJsselstreek	Medewerkers	Regio Achterhoek	Vitale medewerkers krijgen en behouden
Rheden	-pre en post operatief -indicaties -chronische aandoeningen	Zwembad	Hydrotherapie als verbetering op beweegzorg
Utrechtse Heuvelrug	(Inactieve) bewoners 40-65 jaar	7 dorpskernen	Verbetering leefstijl en sociale cohesie
Zeist	Diverse hoog-risicogroepen (met kans op armoede)	Wijk Vollenhove	Sportdeelname verhogen